

2019

МӘHKƏMƏ MÜHASİBАTI

ТӘDRİS-METODİKİ
VƏSAİT

AZƏRBAYÇAN RESPUBLİKASI

DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ

POLİS AKADEMİYASI

«MƏHKƏMƏ MÜHASİBATI»

TƏDRİS-METODİKİ VƏSAİT

(Polis Akademiyasının kursant və dinləyiciləri üçün)

İxtisas: hüquqşünaslıq 050212

DİN-in Polis Akademiyası Elmi Şurasının
14 may 2018-ci il tarixli 3 nömrəli
protokolu ilə təsdiq edilmişdir

B A K I- 2019

*Azərbaycan Respublikası DİN-in Polis Akademiyasının
"Kriminalistika" kafedrasında hazırlanmışdır*

Elmi redaktor

DİN-in Polis Akademiyası
"Kriminalistika" kafedrasının
rəisi, polis polkovniki, h.ü.f.d.,
dosent

Allahverdi Mahmudov

Tərtib etdilər

DİN-in Polis Akademiyası
"Kriminalistika" kafedrasının
baş müəllimi, polis polkovnik-
leytenantı

Ələkbər Allahverdiyev

DİN-in Polis Akademiyası
"Kriminalistika" kafedrasının
baş müəllimi, polis polkovnik-
leytenantı

Rasim İsaqov

Rəy verənlər

DİN-in Polis Akademiyası
"Mülki hüquq" kafedrasının
rəisi, polis polkovniki, h.ü.f.d.,
dosent

Nəbi Əsgərov

Azərbaycan Respublikasının
Prezidenti yanında Dövlət
İdarəçilik Akademiyasının
Hüquq kafedrasının dosenti,
h.ü.f.d.

Asif Qədirov

Metodik tövsiyə

Metodiklik-öncə müəllim giriş sözü ilə mövzu barədə qısa məlumat verir. Mövzunun seminar planı ətrafında interaktiv təlim metodlarından istifadə etməklə, kursant və dinləyicilərin ayrı-ayrı işçi qruplara bölünməsinə təmin etdikdən sonra sualların müzakirəsinə başlanılır. Məhkəmə mühasibatının mahiyyəti, uçotun yaranması və inkişaf dövrləri barədə alimlərin fikir və ideyaları yarımqruplar arasında sərbəst, müstəqil müzakirə və debatlar formasında həyata keçirilir. Ardıcıl olaraq fənn proqramına əsasən növbəti sualların müzakirəsi aparılır.

Seminar dərsinin gedişatı zamanı təhsilənlərin biliyinin yoxlanılmasında özünüyoxlama suallarından, terminoloji tapşırıqlardan istifadə olunur. Kursant və dinləyicilər sərbəst hazırlıq saatlarında seminar suallarına, özünüyoxlama suallarına, terminoloji tapşırıqlara praktikumda qeyd olunan mənbələrə əsaslanaraq hazırlaşırlar. Təhsilənlərə vəsaitdə göstərilən referat mövzularını sərbəst şəkildə seçmək hüququ verilir.

Didaktik təminat-mühazirə mətnləri, dərslər vəsaitləri, normativ aktlar, əyani vəsaitlər, videoçarxlar, slaydlar və s. ("Mühasibat uçotu haqqında" Qanun, "Uçot siyasəti haqqında" Əsasnamə, Maliyyə Nazirliyinin uçot sənədləri barədə Təlimatı və s.)

Məşğələnin keçirildiyi yer-sınıf otağı, laboratoriya, təcrübə meydançaları.

Yekunda kursant və dinləyicilərin buraxdığı səhvlər müzakirə edilərək, tapşırıqlar verilir və qiymətləndirmə aparılır.

Fənnin tədrisinin məqsədi

Cəmiyyətin qədəm qoyduğu hazırkı inkişaf mərhələləri hüquqşünas kadrlardan əldə etdikləri nəzəri bilikləri tam şəkildə təcübəyə tətbiq etməyi tələb edir.

Bildiyimiz kimi, cəmiyyətin möhkəm təməllər üzərində mövcudluğunu qüdrətli iqtisadiyyat, onun ayrılmaz tərkib hissələri olan təsərrüfat subyektləri təmin edirlər. Hər bir təsərrüfat subyektinin uzunmüddətli, normal fəaliyyəti isə onun sağlam mühasibat sistemi ilə sıx bağlıdır.

Hüquqi təcrübə göstərir ki, hüquqşünasların hərtərəfli hazırlanmasında istənilən təsərrüfat münasibətlərinin mühasibat qeydiyyatının əsaslarını bilmək, iqtisadi-hüquqi təhlillər aparmaq, məhkəmə-iqtisad, məhkəmə-mühasibat ekspertizalarının, inventarizasiyaların, sənədli təftişlərin, auditor və vergi yoxlamalarının təşkili, keçirilməsi bacarıqlarına yiyələnmək, gələcək hüquqşünaslar üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Polis əməkdaşlarının iqtisadi sahədə dərin biliklərə malik olması, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində törədilən cinayətlərə qarşı mübarizənin müvəffəqiyyətlə aparılmasına və dövlət büdcəsinə daxil olacaq vergilərin vaxtında və tam ödənilməsinə, həmin sahədə törədilən cinayətlərin aşkar edilməsinə, açılmasına, istintaqın hərtərəfli tam və obyektiv aparılmasına köməklik göstərir. Polis Akademiyasında hazırlanan kadrlar dövlətin icra hakimiyyəti orqanının mühüm sahəsinin əməkdaşı kimi qanunvericiliyin müddəalarını həyata keçirərək, mülkiyyətin formasından asılı olmayaraq, cəmiyyətin

iqtisadi maraqlarının müdafiəsinin həyata keçirilməsində, respublikada sahibkarlıq fəaliyyətinin genişlənməsi üçün əlverişli şərait yaradılmasında iştirak etməlidirlər.

Kursant və dinləyicilər aşağıdakı biliklərə yiyələnmişdir.

Hazırkı «Məhkəmə mühasibatı» dərsləri vəsaitində nəzərdə tutulmuş mövzular təhsilalanlar tərəfindən mühazirə, seminar və sərbəst hazırlıq saatlarında öyrənilir. Kursant və dinləyicilər mühazirələrdə məhkəmə mühasibatının nəzəri əsasları, təcrübədə tətbiqinin xüsusiyyətləri və HMO-nun fəaliyyəti zamanı iqtisadi sahələrdə törədilən cinayətlərlə bağlı problemlər izah olunur.

Təsərrüfat subyektlərinin bazar iqtisadiyyatına keçməsi ilə əlaqədar mühasibat uçotunun təşkili, aparılması, işin nəticələrinin qiymətləndirilməsi mühüm əhəmiyyətə malikdir. Hazırda dövlətimizin vəzifələrindən biri də mühasibat uçotunun təşkili və onun beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması, təsərrüfat fəaliyyətinin təşkili, vergi qoyma və vergi yığıma proseslərinin hüquqi tənzimlənməsidir.

«Məhkəmə mühasibatı» tədris-metodiki vəsaitində nəzərdə tutulmuş mövzuların sistemli şəkildə öyrənilməsi üçün hər bir mövzu üzrə yoxlama sualları, ədəbiyyat siyahısı, referat üçün mövzular və tapşırıqlara hazırlaşmaq üçün sualların nümunəvi siyahısı verilmişdir.

Beləliklə, təhsilalanlar sərbəst hazırlıq saatlarında tədris-metodiki vəsaitə uyğun olaraq tövsiyə edilmiş ədəbiyyatlarla tanış olurlar, seminar dərslərinin suallarına cavab hazırlayırlar.

TEMATİK PLAN

№	Mövzular	Saatların cəmi	Saatların miqdarı		Kollokvium
			Mühazirə	Seminar	
1	Məhkəmə mühasibatı və mühasibat uçotunun əsasları	4	2	2	
2	Uçot işinin əsas mərhələləri. Mühasibat balansı	4	2	2	
3	Mühasibat uçotu hesabları və ikili yazılış. İntinventarizasiya	2	2		
	Kollokvium	2			2
4	Sənədlər, sənədli təhlil metodunun cinayətlərin araşdırılmasında istifadə olunması	4	2	2	
5	İqtisadi təhlil metodunun hüquq-mühafizə təcrübəsində tətbiqinin əsasları	2	2		
6	Sənədli təftiş	2	2		
	Kollokvium	2			2
7	Audit fəaliyyətinin əsasları və təşkili	4	2	2	
8	Məhkəmə-iqtisad ekspertizalarının keçirilməsi və təşkili	2	2		
	Kollokvium	2			2
	Cəmi	30	16	8	6

MÖVZU 1. Məhkəmə mühasibatı və mühasibat uçotunun əsasları

Seminar sualları

1. Məhkəmə mühasibatı fənninin predmeti, metodları və sistemi.

2. Mühasibat uçotu hüquqi əhəmiyyətli məlumatlar mənbəyi kimi.

3. Mühasibat uçotunun təsərrüfat fəaliyyətində mühafizəedici funksiyaları və hüquqi təcrübədə onlardan istifadə edilməsinin əsasları.

1. Mühasibat uçotunun anlayışı, yaranması və inkişaf mərhələləri.

Mühasibat uçotunun yaranması və müxtəlif dövrlərdə inkişaf tarixi xüsusilə diqqəti cəlb edir. Mühasibat uçotunun meydana gəlməsi müxtəlif predmetlər və palçıq üzərində yazının və qeydiyyatların aparıldığı dövrə təsadüf edilir. Müasir bazar iqtisadiyyatına keçidlə əlaqədar iqtisadi sahələrdə törədilən yeni növ cinayətlərin ibtidai araşdırma metodikasının işlənilib hazırlanmasında mühasibat uçotunun da əhəmiyyəti vardır.

«Mühasibat uçotu haqqında» (2 sentyabr 2004-cü il) Qanunda uçotun anlayışı, vəzifələri, tətbiqi sahələri, müasir bazar şəraitində iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrinin tənzimlənməsi və s. məsələlər öz əksini tapmışdır. Bəhs olunan mövzu üzrə təhsilalanların nəzərinə aşağıdakı məsələləri çatdırmaq zəruridir:

–cəmiyyətdə mühasibat uçotunun yaranması reallıqları;

–cəmiyyətdə mövcud olan uçotlar və onların cəmiyyətin idarə olunmasında əhəmiyyəti;

–iqtisadiyyatın inkişafında uçot siyasətinin tətbiqinin xüsusiyyətləri;

–iqtisadi sahələrdə törədilən cinayətlərin ibtidai istintaqında və açılmasında uçot işinin əhəmiyyəti;

–məhkəmə mühasibatı fənninin metod və prinsipləri;

–mühasibat uçotu məlumatlarından hüquqi təcrübədə istifadə edilməsi.

Məhkəmə mühasibatı fənninin tərkib hissəsi qeydiyyat münasibətləridir. Belə münasibətlərin tərkibi iki spesifik qruplarla müəyyən olunur:

1. Qeydiyyat münasibətlərinin yaranması

2. Həmin məlumatların istifadə edilməsi münasibətləri

2.Məhkəmə mühasibatı fənninin predmeti və vəzifələri.

Kursantlar XIX əsrin əvvəllərində mühasibat uçotu nəzəriyyəsinə iki cərəyanın əmələ gəlməsinə diqqət yetirməlidirlər:

1) hüquqi

2) iqtisadi

Mühasibat yazılışı barədə italyan və fransız alimlərinin müxtəlif ideya və mülahizələrinə nəzər yetirsək, belə sərbəst qeydiyyat haqqındakı ideyalarının mühasibat uçotunun formalaşması və praktiki əhəmiyyətini dərk etmək olar. Mühasibat uçotu insanların zehni və fiziki fəaliyyətini özündə əks etdirən bir prosesdir. Mühasibat uçotunun predmeti aşağıdakı sistemlər üzrə formalaşır: Müəssisənin mövcud olan əmlakı, onun hərəkəti,

əmələgəlmə mənbələri və uçotu. Məhz bu kimi məqamlara təhsilalanların fikrini xüsusilə cəlb etmək lazımdır.

3.Məhkəmə mühasibatının prinsip və metodları.

Ümumilikdə mühasibat uçotu müxtəlif element və metodları – kalkulyasiya, inventarizasiya, sənədləşmə, ikitərəfli yazılış və s. özündə əks etdirir.

«Mühasibat uçotu haqqında» Qanundan, mühasibat uçotu nəzəriyyəsiindən irəli gələrək uçotun obyektləri və prinsipləri aşağıdakılarla xarakterizə olunur:

- mühasibat uçotunun fasiləsizliyi;
- mühasibat uçotunun hesablarının tətbiqi;
- təsərrüfat fəaliyyətində ehtiyatlılığın təminatı;
- qiymətləndirmənin təminatı və s.

Mühasibat uçotunun məqsədi, vəzifələri. Məhkəmə mühasibatı fənninin öyrənilməsinin əhəmiyyəti. İqtisadi sahələrdə törədilən cinayətlərin aşkar edilməsində və açılmasında mühasibat uçotunun rolu.

Məsələ 1

Nümunə

“Lava” MMC

Lava MMC-nin 1 yanvar 2016-ci il tarixinə təcrübə-konstruktor işləri üzrə kapitallaşdırılmış məsrəflər hesabının qalığı 25 mln. manatdır. Həmin tarixdə şirkət yeni layihənin tədqiqatı mərhələsinə başlayır. Bu mərhələ 2016-cı ilin 30 aprel tarixinə qədər davam edir və ona sərflənən vəsait 2.1 mln. manat təşkil edir. 30 aprel tarixindən sonrakı dövrdə təcrübə mərhələsinə sərflənən vəsait hər ay 900 min manat təşkil etmişdir. 1 avqust 2016-cı ildə Lava şirkətinin menecerləri təcrübə mərhələsinə uğurlu hesab edirlər və layihənin mənfəətli olacağını proqnozlaşdırırlar. 31 dekabr 2016-cı il tarixində layihə hələ təcrübə mərhələsindədir.

Təcrübə-konstruktor işləri üzrə kapitallaşdırılmış məsrəflər 20%-lik düzxətli metodla amortizasiya olunur.

Tapşırıq

Yuxarıda verilənləri nəzərə alaraq, 31 dekabr 2016-ci il tarixində bitən il üzrə mənfəət və zərər hesabatında çıxarışı hazırlayın.

Məsələ 1 Lava MMC

həlli

Mənfəət və zərər haqqında hesabatdan çıxarışı hazırlamaq üçün biz ilk növbədə dövr üzrə qazanılmış gəlirləri və çəkilmiş xərcləri hesablamalıyıq. Diqqət etmək lazımdır ki, kapitalaşdırılmış məsrəflər Mənfəət və zərər haqqında hesabatda (MZHH) əks olunmayacaqdır.

Məlumdur ki,

1) Tədqiqat xərcləri MZHH-da birbaşa xərc kimi uçota alınır;

2) Təcrübə mərhələsində olan layihə amortizasiya olunmur; Amortizasiya yalnız bitmiş və ya istifadədə olan layihələrə hesablanır;

3) Layihə barədə müsbət rəy alan tarixə qədərki bütün təcrübə məsrəfləri MZHFI-da xərclərdə əksini tapır.

Buradan, MZHH-da:	manat
Gəlirlər:	0,00
Xərclər:	
- Tədqiqat xərcləri	2 100 000
- Təcrübə xərcləri (may-iyul, 900x3)	2 700 000
- Amortizasiya xərcləri (20mln x 20%)	4 000 000
Cəmi xərclər	8 800 000

Məsələ 2

Karvan MMC

Karvan MMC 2015-ci ilin 1 yanvar tarixində hər biri 15000 manat olmaqla, nağd şəkildə iki ədəd dəzgah alır. Hər bir dəzgahın faydalı istifadə müddəti 5 il, ləğv etmə dəyəri isə 0 manat qiymətləndirilir və onların düz xətt metodu ilə amortizasiya olunması nəzərdə tutulur.

2017-ci il 31 mart tarixində dəzgahlardan biri 8000 manat qiymətinə satılır.

Həmin il dekabrın 1-də isə digər dəzgah 2500 manat qiymətinə satılır.

Tapşırıq

Yuxarıda verilənlərə əsasən, 2015 - 2017-ci illər ərzində əsas vəsaitlər (dəzgahlar) hesabında baş verənləri (hesablanmış amortizasiya və satış) mühasibat yazılışları ilə göstərin və dövrün sonuna dəzgahlarla bağlı mənfəət və zərərlər haqqında hesabatı daxil edilməli məbləği müəyyən edin.

Məsələ 3

Mühasib tərəfindən müəssisəyə daxil olmuş xammalın mühasibatlıqda qeydiyyatını aparmaq məqsədilə hansı ilkin uçot sənədləri tərtib olunur.

Tapşırıq: aparılmış əməliyyat zamanı görülmüş işləri və tərtib edilmiş ilkin sənədlərin mahiyyətini açıqlayın.

Məsələ 4

Müəssisədə aparılmış yoxlama zamanı əskik gəlmə faktı ortaya çıxmışdır. Amma əmlakın yerində olması uçot registrində düzgün, xronoloji qeydiyyatı təmin edilmişdir.

Tapşırıq: belə vəziyyətdə müstəntiq hansı hərəkətləri həyata keçirir.

Özünüyoxlama sualları

1. Mühasibat uçotunun yaranmasına təkan verən amillər.
2. Mühasibat uçotunun formalaşmasında meydana gələn nəzəriyyələr və onların şərhı.
3. Məhkəmə mühasibatı fənninin predmeti və metodları.
4. Mühasibat uçotunun prinsipləri və onların mahiyyəti.
5. "Mühasibat uçotu haqqında" Qanunun mahiyyəti (02.09.2004).
6. Mühasibat uçotunun məqsədi və vəzifələri.
7. Cinayətlərin araşdırılmasında mühasibat uçotunun əhəmiyyəti.

Referat mövzuları

1. Mühasibat uçotunun yaranması və inkişaf tarixi.
2. Cinayətkarlığa qarşı mübarizədə mühasibat uçotu məlumatlarının əhəmiyyəti.
3. Sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafında mühasibat uçotunun rolu.

Terminoloji tapşırıqlar

"mühasibat uçotu", "kalkulyasiya", "mühasibat uçotu registrləri", "mühasibat uçotunun standartları" və s.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının "Mühasibat uçotu haqqında" qanunu 02 sentyabr 2004-cü il.
2. Ş.Abdurahmanov «Məhkəmə mühasibatı». Dərs vəsaiti. Bakı, 2005-ci il, səh.7-23.
3. Q.Ə.Abbasov "Mühasibat uçotu". Dərslik, Bakı, 2015-ci il.
4. A.Mahmudov və başqaları «Məhkəmə ekspertizası». Dərs vəsaiti. Bakı, 2007-ci il.

5. Q.Rzayev «Mühasibat uçotu və audit». Bakı, 2002-ci il, səh.11-23.
6. С.П.Голубятников, Н.В.Кудрявская. «Основы бухгалтерского учета и судебно-бухгалтерской экспертизы». Москва, 1998.

MÖVZU 2. Uçot işinin əsas mərhələləri. Mühasibat balansı

Seminar sualları

- 1.Uçot işinin mərhələləri və həmin mərhələlərdə baş vermiş cinayətlərin törədilmə üsulları.
- 2.Uçot işinin təşkilində mövcud boşluqlar – cinayətin törədilməsi şəraiti kimi.
- 3.Mühasibat balansının mahiyyəti, onun tərtib edilməsi keyfiyyətinin yoxlanılması. Balansın cinayətlərin araşdırılmasında əhəmiyyəti.

1.Uçot işinin təşkili və aparılması

«Mühasibat uçotu haqqında» Qanunun tələblərinə və normativ sənədlərə uyğun olaraq müəssisənin uçotunun təşkili hesablarda qarşılıqlı şəkildə ikili yazılış üsulu ilə aparılır.

Uçot işinin təşkilinə və aparılmasına qoyulan tələblər.

Uçot işinin təşkili və aparılmasına cavabdehlik daşıyan şəxslərin hüquq və vəzifələri.

Müəssisələrin mühasibat işlərini kimlər həyata keçirə bilər (mühasiblər, müqavilə əsasında cəlb olunan şəxslər və s.).

Uçot işinin aparılmasının yoxlanılması və rəsmiləşdirilməsi qaydaları.

Tərtib olunmuş aktın məzmunu və forması.

Kursant və dinləyicilərin nəzərinə çatdırmaq lazımdır ki, hər bir müəssisənin ay ərzindəki maliyyə və təsərrüfat əməliyyatları ilkin sənədlərdə öz əksini tapır.

2.Uçot işinin mərhələləri və uçot sənədlərində səhvlərin düzəldilməsi üsulları.

–uçot işinin mərhələləri və hər bir mərhələnin mahiyyəti;
–bu mərhələlərdə törədilən cinayətlərin xüsusiyyətləri;
–mühasibat uçotunda ikili yazılış üsulu və bu metodun uçot məlumatlarının cəmləşdirilməsində və cinayətlərin aşkar edilməsində əhəmiyyəti.

– uçot sənədlərində buraxılan səhv qeydiyyatlar;

– uçot registrələrində səhv qeydiyyatlar.

Uçot registrələrində səhv qeydiyyatların düzəldilməsinin 3 üsulu tətbiq olunur:

1) korrektura;

2) qırmızı kənar;

3) əlavə qeydiyyat.

«Mühasibat uçotunda sənədlər və yazılar barədə» Əsasnaməyə uyğun olaraq səhvlərin düzəldilməsi üsullarından istifadə olunur.

3.Mühasibat balansının anlayışı, aktiv və passiv hissələri

Balansın anlayışı, tərkib elementləri və cinayətlərin ibtidai araşdırılmasında əhəmiyyəti.

Qeyd etmək lazımdır ki, müəssisələrin əmlakı balansda pul formasında əks olunur. Balansın aktivi aşağıdakı suallar ətrafında müəyyənləşdirilir:

1. Müəssisənin sərəncamında olan vəsait;
2. Vəsaitin tərkibi;
3. Faktiki həmin vəsaitlər hansı məqsədlər üçün istifadə olunur.

Təsərrüfat əməliyyatları nəticəsində balansda baş verən dəyişikliklər 4 formada təzahür olunur.

1. Balansın aktivində olan dəyişikliklər;
2. Balansın passivində olan dəyişikliklər;
3. Balansın aktiv və passiv hissələrinin artmağa doğru dəyişməsi;
4. Balansın aktivi və passivinin azalmağa doğru dəyişməsi.

Məsələ 1 “Litium” MMC

Nümunə

“Litium” MMC-nin 2016-cı ilin iyun ayı üzrə işçilərinə hesablanmış əmək haqqı və digər ödənişlərlə bağlı məlumatları aşağıdakı şəkildə verilib:

Sıra №-si	Vəzifələr	Əmək haqqı	Maddi yardım	Məzuniyyət	Müavinət	Mükafat	Cəmi
1	Direktor	3 000					3 000
2	Baş mühasib	2 250					2 250
3	Maliyyəçi	1 150					1 150
4	Sex rəisi	950					950
5	Hüquqşünas	800		758			1 558
6	İqtisadçı	680	2 800				3 480
7	Texnoloq	250				200	450
8	Xəzinədar	-		218			218
9	Psixoloq	225					225
10	Ekspeditor	-			155		155
	Cəmi	9 305	2 800	976	155	200	13 436

Qeydlər:

1. Direktor I qrup müharibə əlili və məcburi köçkündür;
2. Baş mühasib məcburi köçkündür;
3. Maliyyəçinin əmək haqqısından 300 AZN aliment ödənilib;
4. Sex rəisi II qrup mülkü əlidir və himayəsində 18 yaşınadək 4 nəfər var;
5. Hüquqşünasa istifadə etmədiyi əmək məzuniyyəti üçün 758 AZN məzuniyyət haqqı ödənilib;
6. İqtisadçı tələbədir və təhsil haqqını ödəmək üçün lazımı sənədlərlə rəhbərliyə müraciət edib. Müəssisə tərəfindən dövlət universitetinin hesabına 2800 AZN köçürülüb;
7. Texnoloqa istehsalda göstərdiyi fəaliyyətə görə 200 AZN mükafat verilib;
8. Xəzinədar məzuniyyətə çıxıb və məzuniyyət haqqı ödənilib;
9. Psixoloqun övladı 1990-cı il 20 yanvar hadisəsində həlak olub;
10. Ekspeditor xəstəlik vərəqəsini müəssisəyə təqdim edib və ona 155 AZN müavinət hesablanıb;

Tapşırıq

- 1) 2016-cı il tarixinə qüvvədə olan AR Vergi Məcəlləsinə əsasən vergi və sosial ödənişlər də daxil olmaqla iyun ayı üzrə əmək haqqı və sair ödənişlərin hesablanması və ödənilməsi üzrə müxabirləşmələri yazmaq;
- 2) Hesablama-ödəmə cədvəlini tərtib etmək.

Məsələ 1

həlli

“Litium” MMC

Aşağıda hər bir işçi üzrə 14%-gəlir vergisinin və 3%-sosial sığorta haqqının tutulması, həmçinin 22%-məcburi sosial sığorta haqqının hesablanması göstərilib:

Direktorun əmək haqqısından (3 000) tutulmalar, 22%-MDSS haqqının hesablanması və direktora ödəniləcək məbləğ:

14% gəlir vergisi = $350 + ((3000 - 400) - 2500) \times 25\% = 350 + 25 = 375$ (Vergi Məcəlləsi maddə. 102.2.4, 102.4.5 və 102.7.)
3% sosial sığorta haqqı = $3000 \times 3\% = 90$
22% məcburi sosial sığorta haqqı = $3000 \times 22\% = 660$ Direktora ödəniləcək əmək haqqı = $3000 - 375 - 90 = 2\ 535$

Məsələ 2

Təşkilatlardan birində maddi-məsul şəxs mühasiblə əlbir olaraq, öz hesabatına təchizatçılardan alınmış malın sənədlərini əlavə etmədi, malları isə mənimsəyirdilər. Təchizatçılarla hesablaşmanı tarazlamaq üçün mühasib baş kitabda “büdcə xərcləri” aktiv hesabın debetində və “kreditorlar” passiv hesabın kreditində dövriyyəni “itirilmiş” qaimələrdə olan məbləğ qədərində artırırdı. Həmin təşkilatın anbarlarında əmlakın alınması barədə təsdiq olunmuş sənədlər də yerində olmuşdur.

Tapşırıq: 1. Mədaxil edilməyən malları yoxlamaq üçün hansı tədbirlər görülür.

Tapşırıq: 2. Mühasibin cinayətdə iştirakını sübut edin.

Özünüyoxlama sualları

1. İkili yazılış üsulunun mahiyyəti.
2. Uçot işinin mərhələləri və hər bir mərhələdə aparılan qeydiyyat işləri.
3. Uçot işinin təşkilinə və aparılmasına qoyulan tələblər.
4. Uçot sənədlərində buraxılan səhv qeydiyyatlar.
5. Uçot sənədlərində səhvlərin düzəldilməsi üsulları.
6. Qırmızı kənar üsulunun mahiyyəti.
7. Mühasibat balansının anlayışı və onun tərtib edilməsi qaydaları.
8. Mühasibat balansının hissələri və tərkib əlamətləri.

Referat mövzuları

1. Mühasibat uçotunun təşkili və aparılmasında uçot məlumatlarının cəmləşdirilməsi və istifadə edilməsi.
2. Mühasibat balansının iqtisadi sahələrdə törədilən cinayətlərin ibtidai araşdırılmasında əhəmiyyəti.

Terminoloji tapşırıqlar

“ikili yazılış üsulu”, “korrektura”, “mühasibat balansı”, “balansın aktiv və passiv hissələri”, “qırmızı kənar” və s.

Ədəbiyyat

1. «Mühasibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 02 sentyabr 2004-cü il.
2. Q.Rzayev. «Mühasibat uçotu və audit». Dərslük. Bakı, 2002-ci il, səh.34-46.
3. Q.Ə.Abbasov “Mühasibat uçotu”.Dərslük,Bakı,2015-ci il.
4. Q.Rzayev. «Beynəlxalq mühasibat uçotu standartları və maliyyə hesabatı». Dərs vəsaiti. Bakı, 2004-cü il.
5. Ş.Abdurahmanov. «Məhkəmə mühasibatı». Dərs vəsaiti. Bakı, 2005-ci il, səh.28-38.
6. «Hesablama Palatası haqqında». Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 15 dekabr 2017-ci il.
7. П.Кашанов. «Бухгалтерский учет и аудит». Москва, 1998.

MÖVZU 3. Mühasibat uçotu hesabları və ikili yazılış. İnventarizasiya

Seminar sualları

1. Təsərrüfat əməliyyatlarının hesablarında qeyd edilməsi prosesində törədilən cinayətlərin aşkar edilməsi.
2. İkili yazılış üsulu, cinayətlərin araşdırılmasında onun əhəmiyyəti.
3. Əmtəə və xidmətlərin qiymət göstəricilərindən və analitik uçot məlumatlarından hüquqi təcrübədə istifadə edilməsi.
4. İnventarizasiyanın anlayışı, keçirilməsi qaydaları, cinayətlərin aşkar edilməsində və araşdırılmasında inventarizasiyanın və ona əlavə edilmiş materialların əhəmiyyəti.

1. Mühasibat uçotu hesablarının mahiyyəti və təsnifatı

Mühasibat uçotu hesabları haqqında ümumi anlayış.

Hesabların təsnifatı və bir-biri ilə əlaqəsi.

Təsərrüfat əməliyyatlarının hesablarda qeyd edilməsi.

Mühasibat uçotunda debit və kredit anlayışları.

Mühasibat uçotunda ikili yazılış üsulu.

Səhv qeydiyyat və səhv müxabirləşmə – cinayətlərin gizlədilməsi üsulu kimi.

Sintetik və analitik uçot hesabları və onların təsnifatı.

2. İkili yazılış üsulu və mühasibat uçotu hesablar planı

Mühasibat uçotu hesablar planı, uçotun təşkilinin əsasları.

Subhesablar.

Hesablarla balansın qarşılıqlı əlaqəsi.

Qiymət göstəricilərindən və analitik uçot məlumatlarından hüquqi təcrübədə istifadə edilməsi.

Əsaslandırılmış uçot qeydlərinin növləri. Cinayətlərin aşkar edilməsi və sübut etmə prosesində onlardan istifadə olunması.

3.İnventarlaşmanın mahiyyəti, növləri və hüquqi əsasları

İnventarizasiyanın anlayışı, mahiyyəti, növləri, keçirilməsinin faktiki və hüquqi əsasları. İnventarizasiyanın keçirilməsi qaydaları.

Yoxlamaların aparılmasının bir forması da inventarlaşmadır. İnventarlaşma mühasibat uçotunun metodlarından biridir.

inventarlaşmanın aparılmasının qanunvericilik əsaslarına, onun mahiyyətinə, keçirilməsi qaydalarına, növlərinə diqqət yetirilməlidir.

İnventarlaşmanın keçirilməsinin mərhələləri:

1.Hazırlıq;

2.Maddi nemətlərin qalığının çıxarılması;

3.İnventarlaşmanın nəticələrinin aşkar edilməsi və rəsmiləşdirilməsi.

Həmin nəticələrin sübut kimi qiymətləndirilməsi (CPM-in 124.2.5, 143.2-ci maddələri) inventarlaşma cədvəllərinin forması və onların tərtibinə qoyulan tələblər.

İnventarlaşmanın keçirilməsinin məcburi qaydaları. Mənimsəmə faktlarının aşkar edilməsində inventarlaşmanın rolu.

Cinayətlərin aşkar edilməsində, araşdırılmasında inventarizasiyaların əhəmiyyəti.

İnventarizasiya aktı, onun tərtibi qaydaları və akta əlavə olunan materiallar.

Məsələ 1
Flüor şirkəti

Nümunə

“Flüor” şirkətinin 30 sentyabr 2014-cü il tarixinə olan sınaq balansı aşağıdakı şəkildə verilmişdir.

Hesablar	Dt	Kt
Avadanlıqlar	7 450	
Yığılmış amortizasiya-avadanlıqlar		1 639
Bina	25 600	
Yığılmış amortizasiya-bina		6 400
Qısamüddətli debitor borcları	1 760	
Qısamüddətli verilmiş avans	8 150	
Dəftərxana ləvazimatı	75	
Kassa	10 290	
Bank hesabı	30730	
Nizamnamə kapitalı		7 880
Bölüşdürülməmiş mənfəət		3 800
Emissiya gəliri		5 000
Yenidən qiymətləndirmə üzrə ehtiyat		1 000
Uzunmüddətli kreditör borcları		29 220
Qısamüddətli alınmış avans		4 326
Əmək haqqı öhdəlikləri		4800
Kommunal öhdəliklər		400
Xidmətdən gəlir		25 980
Əmək haqqı xərcləri	5 700	
Kommunal xərclər	540	
Dəftərxana xərci	150	
Yekun	90445	90 445

IV rübdə aşağıdakı əməliyyatlar aparılmışdır:

1. Oksigen MMC ilə növbəti ildə xidmətin göstərilməsi üçün 3 000 AZN dəyərində müqavilə imzalanaraq razılaşıdırılmış məbləğ əvvəlcədən alınmışdır. Ödəniş kassaya daxil olub;
2. Dəftərxana ləvazimatının alınmasına kassadan 250 manat xərclənmişdir; Rüb ərzində kommunal xərclər üzrə 640 AZN dəyərində bildiriş daxil olmuşdur.
3. İlin sonuna kimi kommunal borcların ödənilməsi üçün bank hesabından 800 AZN sərf edilmişdir;
4. Növbəti ilin əvvəlində 15 000 AZN dəyərində nəqliyyat vasitəsinin alınması üçün müqavilə imzalanıb. Müqaviləyə uyğun olaraq bank hesabından 5 500 AZN avans ödənilibdir;
5. Aylıq ödənişi 300 AZN olan ofis icarəyə götürülərək onun 5 aylıq icarə haqqı kassa hesabından əvvəlcədən verilmişdir;
6. Rüb ərzində işçilərə 1 100 AZN əmək haqqı hesablanıbdir;
7. Təsisçilər tərəfindən kassadan 1150AZN məbləğində dividend götürülmüşdür.

İlin sonunda mühasib tərəfində aşağıdakı qeydlərin aparılması unudulub:

1. Bağlanmış müqaviləyə uyğun olaraq "Oksigen" MMC-yə 1 700AZN dəyərində xidmət göstərilmişdir;
2. Rüb ərzində dəftərxana ləvazimatlarının bir hissəsi istifadə edilərək ilin sonuna kimi 140 AZN məbləğində qalığı yaranmışdır;
3. Əvvəlcədən ödənilmiş icarə haqqına 2 aylıq düzəliş edilib;
4. İlin sonunda avadanlıqlara 1 278 AZN, binaya isə 4 800 AZN məbləğində amortizasiya hesablanmışdır;
5. Əmək haqqının bir hissəsi ödənilib və ilin sonunda əmək haqqı öhdəliyinin 1 900 AZN olması məlum olub;
6. Kapitalda dəyişikliklər haqqında hesabatdakı "Yenidən qiymətləndirmə üzrə ehtiyat" hesabının 200 AZN hissəsi

Mənfəət və zərərlər haqqındakı hesabatda “yenidən qiymətləndirmə üzrə gəlir” kimi tanınmışdır.

Tapşırıq

- 1) Rüb ərzində baş verən əməliyyatların uçotunu aparmaq;
- 2) Düzəliş qeydlərini etmək;
- 3) Köməkçi (müvəqqəti) hesabların bağlanması qeydlərini vermək;
- 4) Son maliyyə hesabatlarını tərtib etmək.

Məsələ 1

həlli

Flüor şirkəti

1. Flüor şirkətinin 31 dekabr 2014-cü il üzrə Əməliyyatların qeydiyyatı jurnalı			
Əməl. № (tarixi)	Hesablar və əməliyyatın məzmunu	Dt	Kt
1.1	Kassa	3 000	3 000
	Qısamüddətli gələcək dövrün gəliri <i>Göstəriləcək xidmətin dəyəri əvvəlcədən alınıb</i>		
2.1	Dəftərxana ləvazimatı Kassa	250	250
	<i>Nağd olaraq ofis ləvazimatı alınıb</i>		
3.1	Kommunal xərc	640	640
	Kommunal öhdəlik <i>Kommunal xərclər ödənilib.</i>		
3.2	Kommunal öhdəlik Bank hesabı	800	800
	<i>Kommunal xərcin 800 AZN-i bank hesabı tərəfindən ödənilib</i>		
4.1	Qısamüddətli verilmiş avans Bank hesabı	5 500	5 500
	<i>Nəqliyyat vastəsinin alınmasına avans ödənilib.</i>		
5.1	Qısamüddətli gələcək dövrün xərcləri Kassa	1 500	1 500
	<i>5 aylıq icarə haqqı əvvəlcədən ödənilib.</i>		
6.1	Əmək haqqı xərci	1 100	1 100
	Əmək haqqı öhdəliyi Γ —		
7.1	Dividend	1 150	1 150
	Kassa <i>Təsisçilər kassadan dividend götürüb.</i>		

Düzəliş qeydləri			
d1	Qısamüddətli gələcək dövrün gəliri Xidmətdən gəlir	1 700	1 700
	<i>Dəyəri əvvəlcədən alınmış xidmət haqqı üzrə xidmətin bir hissəsi təhvil verilir.</i>		
d2	Dəftərxana xərci	185	185
	Dəftərxana ləvazimatı <i>Dəftərxana ləvazimatının bir hissəsi istifadə olunur.</i>		
d3	İcarə xərci	600	600
	Qısamüddətli gələcək dövrün xərci <i>Dəyəri əvvəlcədən alınmış mallar satılır.</i>		
d4	Amortizasiya xərci	278	278
	Yığılmış amortizasiya (avadanlıq) <i>Avadanlıqlara amortizasiya hesablanır.</i>		
d4	Amortizasiya xərci	4 800	4 800
	Yığılmış amortizasiya (bina) <i>Binaya amortizasiya hesablanır.</i>		
d5	Əmək haqqı öhdəliyi	4 000	4 000
	Bank hesabı <i>Əmək haqqının 4 000 AZN-i ödənilir.</i>		
d6	Yenidən qiymətləndirmə üzrə ehtiyat	200	200
	Yenidən qiymətləndirmə üzrə gəlir <i>Yenidən qiymətləndirmə üzrə ehtiyatın 200 AZN Ms- yenidən qiymət-mə üzrə gəlir kimi uçota alınır.</i>		

2. Flöör şirkətinin 2014-cü ilin sonuna köməkçi hesabların bağlanması üzrə Əməliyyat Jurnalına qeydlər			
Əməl. №-si (tarixi)	Hesablar və əməliyyatın məzmunu	Dt	Kt
B1	Xidmətdən gəlir	27 680	
	Yenidən qiymətləndirmə üzrə gəlir Ümumi mənfəət	200	27 880
	<i>Gəlirlər mənfəətə aid edilir.</i>		
B2	Ümumi mənfəət	14 993	6 800 1
	Əmək haqqı xərci Kommunal xərclər		180
	İcarə xərci		600
	Amortizasiya xərci Dəftərxana xərci		6 078
	<i>Zərərlər mənfəətə silinir.</i>		335

B3	Ümumi mənfəət	12 887	
	Bölüşdürülməmiş (xalis) mənfəət		12 887
	<i>Ümumi mənfəət bölüşdürülməmiş mənfəətə aid edilir.</i>		
B4	Bölüşdürülməmiş mənfəət Dividend	11 150	11150
	<i>Dividend bölüşdürülməmiş mənfəətə silinir.</i>		

T-Hesablar:

Aktivlər	
İ.q.	
dövriyyə	dövriyyə
S.q. Debet +	Kredit

Kassa	
10 290	
(1.1)3 000	250 (2.1) 1 500 (5.1) 1 150(7.1)
3 000	2 900
10 390	

Bank hesabı	
30 730	
	800 (3.2) 5 500(4.1) 4 000 (dl)
0	10 300
20 430	

Avadanlıq	
7 450	
0	0
0	0
7 450	

Öhdəliklər	
İ.q.	
dövriyyə	dövriyyə
Debet	S.q. Kredit +

Uzunmüddətli kreditör borcları	
0	29 220
0	0
0	0
	29 220

Qısamüddətli alınmış avans	
0	4 326
0	0
0	0
	4326

Əmək haqqı öhdəliyi	
0	4 800
(d.5) 4 000	1 100(6.1)
4 000	1 100
	1 900

Kapital	
İ.q.	
dövriyyə	dövriyyə
Debet	S.q. Kredit +

Nizamnamə kapitalı	
0	7 880
0	0
0	0
	7 880

Bölüşdürülməmiş mənfəət	
(B4) 1 150	3 800
	12887(B3)
1 150	12 887
	15 537

Yeni dən qiymətləndirmə üzrə ehtiyat	
(d6) 200	1 000
	0
200	0
	800

Yığılmış amortizasiya-Avadanlıq	
	1 639
0	1 278 (d.4)
0	1 278
	2 917

Kommunal öhdəliklər	
	400
(3.1) 800	640 (3.2)
800	640
	240

Emissiya gəliri	
	5 000
0	0
0	0
	5 000

Bina	
25 600	
0	0
0	0
25 600	

Qısamüddətli gələcək dövrün gəliri	
	0
(d1) 1 700	3 000 (1.1)
1 700	3 000
	1 300

Xidmətdən gəlir	
(B1)27680	25 980
	1 700 (d1)
27 680	27 680
	0

Yığılmış amortizasiya-bina	
	6 400
0	4 800(d4.1)
0	4 800
	11 200

Yenidən qiymətləndirmə üzrə gəlir	
(B1) 200	200 (d6)
200	200
	0

Qısamüddətli debitor borcu	
1 760	
0	0
0	0
1 760	

Əmək haqqı xərci	
5 700	6 800 (B2)
(6.1) 1100	
6 800	6 800
0	

Qısamüddətli verilmiş avans	
8 150	
(4.1) 5500	0
5 500	0
13 650	

Kommunal xərclər	
540	
(3.1) 640	
	1 180 (B2)
1 180	1 180
0	

Dəftərxana ləvazimatı		İcarə xərci	
75		(d3) 600	
(2.1)250	185 (d.2)		600 (B2)
250	185	600	600
140		0	

Qısamüddətli gələcək dövrün xərcləri	
0	
(5.1)1500	600
1 500	600
900	

Amortizasiya xərci	
(d4) 1278	
(d4.1)4800	6 078 (B2)
6 078	6 078
0	
I Dəftərxana xərci	
150	
(d2) 185	335 (B2)
335	335
0	
Dividend	
(7,1) 1 150	
	1 150 (B4)
1 150	1 150
0	
Ümumi mənfəət	
(B2)14993	
(B3) 12887	27880 (Bİ)
27 880	27 880
	0

Flüor şirkətinin 31 dekabr 2014-cü il tarixinə Sınaq balansı

Hesablar	Əvvələ qalıq		Dövrüyyə		Son (qalıq)	
	Dt	Kt	Dt	Kt	Dt	Kt
Kassa	10290		3 000	2 900	10 390	
Bank hesabı	30730		0	10 300	20 430	
Avadanlıqlar	7 450		0	0	7 450	
Yığılmış amortizasiya-avadanlıqlar		1 639	0	1 278		2 917
Bina	25600		0	0	25 600	
Yığılmış amortizasiya		6 400	0	4 800		11 200
Qısamüddətli debitor borcu	1 760		0	0	1 760	
Qısamüddətli verilmiş avans	8 150		5 500		13 650	
Dəftərxana ləvazimatı	75		250	185	140	
Qısamüddətli gələcək dövrün xərcləri	0		1 500	600	900	

Nizamnəmə kapitalı		7 880	0	0		7 880
Bölüşdürülməmiş mənfəət		3 800	1 150	12 887		15 537
Emissiya gəliri		5 000	0	0		5 000
Yenidən qiymətləndirmə üzrə ehtiyat		1 000	200	0		800
		29 220	0	0		29 220
Uzunmüddətli kreditor borcları						
Qısamüddətli alınmış avans		4 326	0	0		4 326
Əmək haqqı öhdəliyi		4 800	4 000	1 100		1 900
Kommunal öhdəliklər		400	800	640		240
Qısamüddətli gələcək dövrün gəliri		0	1 700	3 000		1 300
Xidmətdən gəlir		25 980	27 680	1 700		
Yenidən qiymətləndirmə üzrə gəlir		0	200	200		
Əmək haqqı xərci	5 700		1 100	6 800		
Kommunal xərclər	540		640	1 180		
İcarə xərci	0		600	600		
Amortizasiya xərci	0		6 078	6 078		
Dəftərxana xərci	150		185	335		
Dividend	0		1 150	1 150		
Umumi mənfəət			27 880	27 880		
Yekun	90445	90445	83 613	83 613	80 320	80 320

Flüor şirkətinin 31 dekabr 2014-cü il tarixinə Mənfəət və zərərlər haqqında hesabatı (Xərclərin iqtisadi təsnifatına görə)	
	Cari il
GƏLİRLƏR:	
Xidmətdən gəlir	27 680
Digər gəlirlər	0
<i>Cəmi gəlirlər:</i>	27 680
XƏRCLƏR:	
Əmək haqqı xərci	6 800
Kommunal xərclər	1 180
İcarə xərci	600
Dəftərxana xərci	335
Amortizasiya xərci	6 078
Digər xərclər	0
<i>Cəmi xərclər:</i>	16143
ÜMUMİ MƏNFƏƏT	12 687
Yenidən qiymətləndirmə üzrə gəlir	200
Cəmi mənfəət	12 887

Flüor şirkətinin 31 dekabr 2014-cü il tarixinə Kapitalda dəyişiklik haqqında hesabatı

	Nizamnamə (Səhmd.) kapitali	Bölüşdürülmüş mənfəət (zərəər)	Yenidən qiymətləndirilmə üzrə ehtiyat	Emissiya gəliri	Cəmi
İlin əvvəlinə qalıq	7 880	3 800	1 000	5 000	17 680
İl ərzində kapital qoyuluşu	-				-
İl ərzində xalis mənfəətdə artım		12 887			12 887
İl ərzində elan edilmiş dividendlər		(1 150)			(1 150)
İl ərzində yenidən qiymətləndirilmə üzrə ehtiyatda azalma			(200)		(200)
İlin sonuna qalıq	7 880	15 537	800	5 000	29 217

**Flüor şirkətinin
31 dekabr 2014-cü il tarixinə
Balans (Maliyyə Vəziyyəti Haqqında) Hesabatı**

(manatla)

Aktivlər:

Qısamüddətli aktivlər:

Pul vəsaitləri və onların ekvivalentləri	30 820
Qısamüddətli debitor borclar	1 760
Ehtiyatlar	140
Sair qısamüddətli aktivlər..(13 650+900).....	14 550
Cəmi qısamüddətli aktivlər.....	47 270

Uzunmüddətli aktivlər:

Torpaq, tikili və avadanlıqlar (7450+25600-2917-11200).....	18 933
Qeyri-maddi aktivlər	0
Uzunmüddətli debitor borclar.....	0
Cəmi uzunmüddətli aktivlər	18 933

Cəmi

aktivlər

^03

Öhdəliklər

Qısamüddətli öhdəliklər

Qısamüddətli bank krediti	0
Qısamüddətli kreditor borcları (1 900+240).....	2 140
Sair qısamüddətli öhdəliklər (1 300+4 326).....	5 626
Cəmi qısamüddətli öhdəliklər.....	7 766

Uzunmüddətli öhdəliklər:

Uzunmüddətli kreditor borcları	29 220
Sair uzunmüddətli öhdəliklər	0
Cəmi uzunmüddətli öhdəliklər	29 220
Cəmi öhdəliklər.....	36 986

Xalis aktivlər (kapital)	
Nizamnamə kapitalı.....	7 880
Bölüşdürülməmiş mənfəət (ödənilməmiş zərər).....	15 537
Emissiya gəliri.....	5 000
Yenidən qiymətləndirmə üzrə ehtiyat.....	800
Cəmi xalis aktivlər	29 217
Cəmi öhdəliklər və xalis aktivlər	66 203

Məsələ 2

Müəssisə əmlakının normadan artıq (əskik gəlmə) və əmlakın xarab olması ilə əlaqədar müəyyən olunmuş əmlakın dəyəri təqsirkar şəxslərdən tutulmaqla 73/3 nömrəli “Maddi sərvətlərin ödənilməsi üzrə işçi heyəti ilə hesablaşmalar” hesabının debetinə və 84 nömrəli “Sərvətlərin əskik gəlməsi və xarab olmasından itkilər” hesabının kreditinə yazılış aparılmışdır. İşə baxılan zaman məhkəmə qərarı ilə iddiadan imtina edilmişdir. Belə olan halda əmələ gəlmiş itkilər müəssisənin maliyyə nəticələrinə silinmiş və 80 nömrəli hesabın debetinə və 84 nömrəli hesabın kreditinə yazılış aparılmışdır.

Təpşiriq: aparılmış uçot əməliyyatları və işə baxılma prosesi düzgündürmü?

Özünüyoxlama sualları

1. Mühasibat uçotu hesabları.
2. Mühasibat uçotunda debet və kredit.
3. Sintetik və analitik uçot hesabları.
4. Hesablarla balansın qarşılıqlı əlaqəsi.
5. İntentarizasiyanın mahiyyəti və növləri.
6. İntentarzasiyanın hüquqi əsasları.
7. İntentarizasiyanın keçirilməsinin mərhələləri.

8. İntentarizasiya aktı və ona əlavə edilən materialların mahiyyəti.

Referat mövzuları

1. Mühasibat uçotunun aparılmasında ikili yazılış üsulunun rolu.
2. İntentarlaşma materiallarından cinayətlərin aşkar edilməsində istifadə olunması.

Terminoloji tapşırıqlar

“Sintetik və analitik uçot”, “subhesablar”,
“müxabirləşmə”, “maddi nemətlərin qalığı”, “inventarizasiya aktı” və s.

Ədəbiyyat

1. «Mühasibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respub-ikasının qanunu. Bakı 02 sentyabr 2004-cü il.
2. Q.Rzayev. «Mühasibat uçotu və audit». Dərslük. Bakı, 2002-ci il, səh.48-69.
3. Q.Rzayev. «Beynəlxalq mühasibat uçotu standartları və maliyyə hesabatı». Dərs vəsaiti. Bakı, 2004-cü il.
4. Ş.Abdurahmanov. «Məhkəmə mühasibatı». Dərs vəsaiti. Bakı, 2005-ci il, səh.49-64.
5. «Hesablama Palatası haqqında». Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı şəhəri, 15 dekabr 2017-ci il.
6. П.Кашанов. «Бухгалтерский учот и аудит». Москва, 1998.

MÖVZU 4. Sənədlər, sənədli təhlil metodunun cinayətlərin aşkar edilməsində və araşdırılmasında istifadə olunması

Seminar sualları

1. Təsərrüfat əməliyyatlarını əks etdirən sənədlər. Sənədlərin təsnifatı.
- 2.Sənədli təhlilin mahiyyəti, üsulları və hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyətində əhəmiyyəti.
- 3.Sənədlərin saxtalaşdırma üsulları və cinayətlərin araşdırılmasında onların rolu.

1.Mühasibat uçotunda sənədlərin anlayışı və sənədli təhlil metodu

Sənədli təhlil metodu mühasibat uçotu məlumatlar sistemində mühüm yer tutur. İqtisadi sahələrdə törədilən cinayətlərin araşdırılmasında bu metodun əhəmiyyəti böyükdür. Sənədli təhlil metodu mühasibat uçotuna aid olan rəsmi sənədlərlə yanaşı, qeyri-rəsmi sənədlərdə olan uyğunsuzluqları da tədqiq edir.

Təcrübədə tətbiq edilən təhlil zamanı aşağıdakı vəzifələrə əsaslanılır:

- hüquqi təcrübədə sənədli təhlilin həll etdiyi məsələlər;
- ayrı-ayrı üsulların tətbiqi qaydaları və bu üsullar vasitəsilə müəyyən olunan ibtidai araşdırmanın tipik şəraitləri;

Ümumilikdə sənəd sözünün hərifi mənası «şəhadətnamə», «yazılı akt» deməkdir. AR CPM-nin 135-ci maddəsində sənədin anlayışına diqqət yetirmək lazımdır.

2.Mühasibat uçotunda sənədlərin təsnifatı

«Mühasibat uçotu haqqında» qanunda ilkin sənədlərin mahiyyəti və məzmunu göstərilmişdir. Sənədlərin təsnifatı:

- 1) təyinatına;
- 2) yaranma yerinə;
- 3) məzmun və həcminə;
- 4) istifadə üsuluna;
- 5) keyfiyyət əlamətlərinə görə.

Sadalanan hər bir sənəd növünün əsasları. Tam və natamam sənədlər. Sənədlərin məzmununda olan məlumatların yoxlanılması və tədqiqinin üsulları.

3.Uçot sənədlərinin məzmunu, hüquqi əsasları və saxtalaşdırılması üsulları.

Sənədlərin saxtalaşdırılması üsulları. İqtisadi sahələrdə törədilən cinayətlərin aşkar olunmasında uçot sənədlərinin tədqiqi üsullarının əhəmiyyəti.

1.Bir əməliyyatı məzmununda əks etdirən mühasibat sənədinin tədqiqi.

2.Bir neçə əməliyyatı özündə əks etdirən sənədlərin tədqiqi.

3.Əmttə və pulun dövriyyəsiindən kənara çıxan sənədlərin tədqiqi.

Formal və riyazi yoxlama üsulu. Qarşılıqlı yoxlama və nəzarət metodları.

Əməliyyatların ardıcıl və müqayisəli tədqiqi.

Məsələ 1

Nümunə

Azot şirkəti

Azot şirkəti 2015-ci ildə yaradılmışdır.Həmin şirkətdə 1-ci rüb ərzində aşağıdakı əməliyyatlar aparılmışdır:

1. Təsisçilər 12 000 AZN kapital qoyuluşu edərək işə başlayıblar;
2. Nisyə 5 500 AZN dəyərində kompüter avadanlığı alınıb;
3. Nağd olaraq 300 AZN dəyərində ofis ləvazimatı alınıb;
4. Rüb ərzində nağd olaraq 4 000 AZN dəyərində xidmət göstərilib;
5. İşçilərə rüb ərzində 1 500 AZN əmək haqqı ödənilib;
6. Təsisçilər tərəfindən rübün sonunda 250 AZN dividend götürülüb.

Tapşırıq

Şirkətin açılması və fəaliyyəti ilə bağlı rüb ərzində baş verən bütün əməliyyatları maliyyə bərabərliyində əks etdirmək və son maliyyə vəziyyətini göstərmək.

Sıra N-si	Əməliyyatın məzmunu	AKTİVLƏR	=	ÖHDƏLİK	+	KAPİTAL	+	GƏLİR	-	XƏRC	-	DİVİDEND
1)	Nizamnamə kapitalı qoyulub	12 000	=	t/e	-1-	12 000	+	t/e	-	t/e	-	t/e
2)	Nisyə ofis avadanlığı alınıb	5 500	=	5 500	-1-	t/e	+	t/e	-	t/e	-	t/e
3)	Nağd olaraq ofis ləvazimatı alınıb	300 (300)	=	t/e	+	t/e	+	t/e	-	t/e	-	t/e
4)	Xidmət göstərilib	4 000	=	t/e	+	t/e	+	4 000	-	t/e	-	t/e
5)	İşçilərə əmək haqqı Ödənilib	(1 500)	=	t/e	+	t/e	+	t/e	-	1500	-	t/e
6)	Təsisçilər dividend götürüb	(250)	=	t/e	+	t/e	+	t/e	-	t/e	-	250
YEKUN		19750	=	5500	+	12000	+	4000	-	1500	-	250

Məsələ 2

Müəssisədə istehsal olunmuş məmulatların artması, həmin məhsulu istehsal edən işçilərin əmək haqqının artırılması nəticəsində hazır məhsul və ya xammalın mənimsənilməsi faktı itehsal olunan məmulatların keyfiyyətinin aşağı düşməsi kimi uyğunsuzluqlara gətirib çıxara bilər. Belə ziddiyyətləri aradan qaldırmaq üçün hansı metodun tətbiqinə zərurət yaranmışdır.

Tapşırıq: 1. Məsələdə qeyd olunan uyğunsuzluqlar mənimsəmə faktlarını xarakterizə edən şərtlərə aiddirmi?

Tapşırıq: 2. Müstəntiq bu kimi faktları aşkar etdikdə hansı tədbirlər görür.

Özünüyoxlama sualları

1. Sənədli təhlil metodunun mahiyyəti.
2. Mühasibat sənədlərinin təsnifatı.
3. Uçot sənədlərinin saxtalaşdırma üsulları.
4. Riyazi yoxlama üsulunun mahiyyəti.
5. Qarşılıqlı yoxlama və müqayisəli təhlil metodları.
6. Bir neçə əməliyyatı özündə əks etdirən sənədlərin tədqiqi.
7. Mühasibat uçotunda sənədləşmə.

Referat mövzuları

1. Sənədli təhlil mühasibat uçotunun mühüm bir metodudur.
2. İqtisadi sahələrdə törədilən cinayətlərin aşkar edilməsində sənədlər əsaslı mənbə kimi.
3. Sənədlərin saxtalaşdırma üsullarının cinayətlərin araşdırılmasında əhəmiyyəti.

Terminoloji tapşırıqlar

"ilkin sənədlər", "sənədli təhlil", "şəhadətnamə", "tam sənədlər", "müqayisəli təhlil", "qarşılıqlı yoxlama" və s.

Ədəbiyyat

1. «Mühasibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu. Bakı, 02 sentyabr 2004-cü il.
2. «Mühasibat uçotu və audit» Q.Rzayev, Bakı, 2002-ci il, səh.79-82.
3. Ş.İ.Abdurahmanov, Q.Rzayev «Məhkəmə mühasibatı». Bakı, 2005, səh.67-78.
4. Т.М.Дмитрийенко, С.Г.Чадаев «Судебная бухгалтерия (правовая)». Учебник. Москва, 1999.

MÖVZU 5. İqtisadi təhlil metodunun hüquq-mühafizə təcrübəsində tətbiqinin əsasları

Seminar sualları

- 1.İqtisadi təhlilin mahiyyəti və cinayətlərin araşdırılmasında onun əhəmiyyəti.
- 2.İqtisadi təhlilin aparılması üçün əsas göstəricilər üzrə məlumatların mənbələri.
- 3.İstehsalın ayrı-ayrı sahələrinin uçotu, onun həmin sahələrdə törədilən cinayətlərin araşdırılmasında əhəmiyyəti

1.İqtisadi təhlilin anlayışı və növləri

Məhkəmə mühasibatının bir metodu kimi iqtisadi təhlilin mahiyyəti:

– iqtisadi təhlil təsərrüfat fəaliyyətinin rəhbərlik aləti kimi;

–iqtisadi təhlil zamanı rast gəlinən iqtisadi uyğunsuzluqların mahiyyəti;

İqtisadi təhlilin növləri:

- ilkin;
- cari;
- sonrakı.

2.iqtisadi təhlilin məlumat mənbələri və aparılmasında tətbiq edilən metodlar

İstənilən iqtisadi fəaliyyətin təhlillərini aparmaq üçün müxtəlif qruplardan ibarət olan məlumat mənbələrini qeyd etmək olar:

- 1.Müəssisəyə nəzarət edən təşkilatların məlumatları;
- 2.Müəssisədaxili məlumatlar;
- 3.Əlavə məlumatlar.

Mənimsəmə faktlarını aşkar etmək üçün aparılan iqtisadi təhlili xarakterizə edən şərt və metodlara diqqət yetirilməlidir.

İqtisadi təhlil zamanı tətbiq edilən metodlar.

Xüsusi hesab göstəriciləri metodu.

Hesab göstəriciləri iki qrupa bölünür:

1. Vurulmuş zərərin hesab göstəriciləri.
2. Uydurulmuş təsərrüfat fəaliyyətinin hesab göstəriciləri.

İqtisadi təhlillərin aparılmasında istifadə edilən məlumat mənbələri. Təsərrüfat əməliyyatlarının aparılmasını iki cür qruplaşdırmaq olar:

1. İstehsalatla bağlı əməliyyatlar.
2. Hazır məhsulun (dövriyyəsi) satışı ilə əlaqədar əməliyyatlar.

–bank hesablarında və müəssisənin kassasında olan pul dövriyyəsinin təhlili;

–müxtəlif müəssisə və təşkilatlarda pul vəsaitlərinin daxili dövriyyəsi. Borc alınmış vəsaitlərin təhlili.

1.Öhdəliksiz borc vəsaitləri;

2.Öhdəliklərlə bağlı borc vəsaitləri.

–qarşılıqlı ödəmə və əmtəə mübadiləsi əməliyyatlarının təhlili;

–maliyyə nəticələrinin təhlili. İqtisadi sahələrdə törədilən cinayətlərin aşkar edilməsində uçot məlumatlarından və iqtisadi təhlilin nəticələrindən sübutetmə prosesində istifadə olunması.

3.Vergi ödəməkdən yayınma halları və bu sahədə törədilən cinayətlərin aşkar edilməsində uçot məlumatlarının əhəmiyyəti

Maliyyə nəticələrinin və onun istifadəsinin uçotu. Vergi ödəməkdən yayınma halları üzrə və iqtisadi sahədə törədilən digər cinayətlərin aşkar edilməsində uçot məlumatlarından istifadə edilməsi.

Kommersiya müəssisələrinin hesabatları və cinayətlərin aşkar edilməsində, sübutetmə prosesində onlardan istifadə olunmasının qaydaları.

Məsələ 1

Nümunə

“Kükürd” MMC

“Kükürd” MMC-nin valyuta ilə xaricdən mal alışı əməliyyatları aşağıdakı kimi olmuşdur:

> 05.12.2014-cü ildə müəssisə 10 000 € dəyərində malları nişyə alır. 1 € = 1.1 manat məzənnə ilə;

- > 15.12.2014-cü ildə malların dəyərini 70%-i ödənilmişdir. 1 € = 1 manat məzənnə əsasında;
- > 31.12.2014-cü ildə 1 € = 1.25 manat olmuşdur.

Tapşırıq

a) 05.12.2014-cü il tarixinə valyuta ilə mal alışıının mühasibat yazılışını vermək;

b) 15.12.2014-cü il tarixinə məzənnə fərqinə görə müxabirələşməni yazmaq;

c) 31.12.2014-cü il tarixinə valyuta üzrə borcun qiymətləndirilməsini (spot məzənnə) aparmaqla məzənnə fərqinə görə mühasibat yazılışını vermək.

Məsəl 1

həlli

Kükürd MMC

a) 05.12.2014-cü ildə mal alışı:

1-ci addım: $10\ 000\text{€} \times 1.1 = 11\ 000\ \text{AZN}$

2-ci addım: Mühasibat yazılışı:

Dt Mallar (205) 11000

Kt Kreditor borcu (531)

11000

b) 15.12.2014-cü ildə malların dəyərinin bir hissəsinin ödənişi. $1\ \text{€} = 1\ \text{manat məzənnə}$ ilə:

1-ci addım: $7000\text{€} \times 1.1 = 7700\ \text{AZN}$

2-ci addım: $7000\text{\$} \times 1.0 = 7000\ \text{AZN}$

3-cü addım: Mühasibat yazılışı:

Dt kreditor borcu (531) 7700

Kt valyuta €(223-3) 7000

Kt məzənnəsi üzrə gəliri (631 -8) 700

c) 31.12.2014-cü il tarixinə valyuta üzrə borcun qiymətləndirilməsini (spot məzənnə) aparmaq:

1-ci addım: $3000\text{€} \times 1.10 = 3300\ \text{AZN}$

2-ci addım: $3000\text{\$} \times 1.25 = 3750\ \text{AZN}$

3-cü addım: $3300 - 3750 = -450\ \text{AZN}$

Mühasibat yazılışı:

Dt məzənnəsi üzrə zərər (731 -8)	450
Kt kreditor borcu (531)	450

Məsələ 2

Rutenium şirkəti

Rutenium şirkəti təmir xərclərini ödəmək üçün xüsusi vəsaiti olmadığına görə borc vəsaiti axtarmağa başlayır. Ölkədə inflyasiya və manatın məzənnəsinin düşməsi ehtimalı olduğu üçün heç kəs manatla borc vermir. Ona görə də şirkət xarici valyuta ilə borc alma axtarışına çıxır. Nəhayət Rutenium şirkəti dost təşkilat olan Palladium MMC-dən 15.09.2015-ci il tarixində 6000 \$ borc pul alaraq kassaya mədaxil edir.

Borcun alındığı tarixə valyuta məzənnəsi $1 \$ = 1.0476$ AZN olmuşdur.

Şirkət təmir işlərinə başlayaraq bununla bağlı xərcləri ödəmək üçün aldığı borcu hissə-hissə manata çevirib ustalar və tikinti malları satan şəxslər qarşısındakı öhdəliklərini ödəmək məcburiyyətində qalır.

Rutenium şirkəti ilkin olaraq 18.09.2015 tarixində müəssisəsinin baş mühasibinə (təhtəlhesab şəxsə) valyutayı manata çevirmək üçün kassadan 1200\$ verir. Mühasib qeyd olunan gündə həmin vəsaiti bankda manata mübadilə edərək kassaya təhvil vermişdir. Çevirmə zamanı valyuta məzənnəsi $1 \$ = 1.0420$ AZN olmuşdur.

30.11.2015 tarixində təhtəlhesab şəxsə manata çevirmək üçün əlavə 1500 \$ kassadan verilir. Həmin gün valyuta məzənnəsi $1 \$ = 1.0496$ olmuşdur. Bu dövr ərzində müəssisənin təmir xərclərini qarşılamaq üçün kassadan 2145 AZN ödəmişdir.

Tapşırıq

1) Kassa hesabı və təhtəlhesab şəxs hesabında valyuta əməliyyatları ilə bağlı mühasibat yazılışlarını vermək;

2) 31.11.2015-ci il tarixinə məzənnə fərqini hesablamaqla Balans və müəssisənin mənfəət və ya zərərlər haqqında hesabatdan çıxarış vermək.

Məsələ 3

Maddi-məsul şəxs əmlakın kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərini yoxlayıb qəbul etdikdən sonra aidiyyəti sənədləri (qaimə, forma 1 və s.) mühasibatlığa təqdim edir. Bir dəfə mühasibatlıqda yoxlama zamanı xammal və materialların qəbulu sənədlərində qanun pozuntuları aşkar edildi. Araşdırma zamanı anbarda olan faktiki əmlakla, mühasibatlığa vermiş sənədlər arasında uyğunsuzluq müəyyən edilmişdir.

Tapşırıq: 1. Tərədilmiş cinayətlərin aşkar edilməsi üçün sənədləşdirmənin qanunauyğunluğunu təhlil edin.

Tapşırıq: 2. Baş mühasib məsələdə göstərilən hallarda hansı tədbirlər görür.

Özünüyoxlama sualları

1. İqtisadi təhlil mühasibat uçotunun bir metodu kimi.
2. İqtisadi təhlil zamanı ortaya çıxan uyğunsuzluqların mahiyyəti.
3. İqtisadi təhlilin növləri.
4. İlk iqtisadi təhlilin anlayışı və əhəmiyyəti.
5. Sonrakı iqtisadi təhlilin mahiyyəti.
6. Xüsusi hesab göstəriciləri metodu.
7. İqtisadi təhlili aparmaq üçün müəssisədaxili məlumatlardan istifadə edilməsi.
8. Təsərrüfat əməliyyatlarının aparılması neçə cür qruplaşdırılır.
9. Vergi ödəməkdən yayınma halları üzrə uçot məlumatlarından istifadə edilməsi.

Referat mövzuları

1. İqtisadi təhlilin mərhələləri və onların mahiyyəti.
2. İstehsalın müxtəlif sahələrinin uçotu və iqtisadi sahələrdə törədilən cinayətlərin ibtidai araşdırılmasında istifadə edilməsi.
3. İqtisadi təhlil metodunun tətbiq edilməsi zamanı istifadə olunan əsas məlumat mənbələri.

Terminoloji tapşırıqlar

"iqtisadi təhlil", "pul dövriyyəsi", "borc vəsaitləri", "qarşılıqlı ödəmə", "əmtə mübadiləsi", "əlavə dəyər vergisi", "yerli vergilər", "gəlir vergisi", "aksiz vergisi", "avans" və s.

Ədəbiyyat

1. «Mühasibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu. Bakı, 02 sentyabr 2004-cü il.
2. «Mühasibat uçotu və audit» Q.Rzayev, Bakı, 2002-ci il, səh.85-95.
3. Ş.İ.Abdurahmanov, Q.Rzayev «Məhkəmə mühasibatı». Bakı, 2005, səh.86-93.
4. Т.М.Дмитрийенко, С.Г.Чадаев «Судебная бухгалтерия (правовая)». Учебник. Москва, 1999.

Mövzu 6. Sənədli təftiş

Seminar sualları

1. Sənədli təftişin anlayışı, mahiyyəti və onun keçirilməsi qaydaları.

2. Hüquq-mühafizə orqanlarının təşəbbüsü ilə keçirilən sənədli təftişlərin xüsusiyyətləri.

3. Sənədli təftiş aktı və ona əlavə edilmiş materialların cinayətlərin araşdırılmasında əhəmiyyəti.

1.Sənədli təftişin anlayışı və hüquqi əsasları

İqtisadi subyektlərin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinə nəzarət etmək üçün sənədli təftiş və audit fəaliyyətinin mühüm əhəmiyyəti vardır. Aparılmış iqtisadi əməliyyatların qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olub-olmamasını yoxlamaq və iqtisadi subyektlərin gələcək inkişafına təkan vermək üçün müstəqil fəaliyyət göstərən auditlərin Azərbaycan Respublikasında fəaliyyəti günbəgün müasirləşir. Aşağıdakıları öyrənmək kursantlar üçün zəruridir:

- sənədli təftişin qanunvericilik bazası və mahiyyəti;
- sənədli təftişin mülkiyyətin qorunmasında rolu;
- sənədli təftişin növləri və onların mahiyyəti;
- müasir dövrdə təftişin aparılmasının nəzarət sistemi üzrə əsas istiqamətləri;
- sənədli təftişin nəticələri cinayət işi üzrə sübut toplama vasitəsi kimi (CPM-in 143.2 maddəsi);
- hüquq-mühafizə orqanlarının tələbi ilə keçirilən təftişin xüsusiyyətləri.

2.Sənədli təftişin növləri və mahiyyəti

Azərbaycan Respublikası CPM-in 143-cü maddəsinə görə müstəntiq, təhqiqatçı sübut toplamaq üçün təftişin keçirilməsini tələb edə bilər.

–ilkın təftişin keçirilməsi üçün əsaslar;

–təkrar və əlavə təftişin keçirilməsi üçün əsaslar.

Bu əsaslara görə sənədli təftişin keçirilməsinin 3 növü vardır. İlkın, təkrar və əlavə.

–təftişin keçirilməsi üçün müstəntiqin tələb etdiyi materiallar;

–sənədli təftişin nəticələrinin rəsmiləşdirilməsi və təftiş aktının məzmunu və mahiyyəti;

3.Sənədli təftişin təşkili, keçirilməsi və nəticələrinin rəsmiləşdirilməsi

Kompleks sənədli təftişin təşkil edilməsinin qaydaları, aktın tərtib olunması və yekun aktın müstəntiq tərəfindən qiymətləndirilməsi.

Memar MMC

Tikinti şirkəti olaraq fəaliyyət göstərən Memar MMC ƏDV ödəyicisidir. Şirkət 2015-ci ilin yanvar ayında öz istifadəsi üçün anbar tikintisinə başlayaraq mart ayının sonuna kimi onu istifadəyə verməyi nəzərdə tutmuşdur.

Tikinti ilə bağlı yanvar ayı üzrə məsrəflər aşağıdakı cədvəldə verilmişdir:

	manat
Mal-material (ƏDV daxil)	70 800
Əmək haqqı	38 000
	17 700
Tikinti ilə bağlı digər xidmət haqları (ƏDV daxil)	
Cəmi	126 500

Bundan başqa:

- Memar MMC-nin 1 yanvar 2015-ci il tarixinə dövlət büdcəsinə ƏDV üzrə 2 600 manat muzzdlu işlə əlaqədar Ödəmə Mənbəyində Vergi üzrə 4 450 manat borcu olduğu məlumdur;

- 2015-ci ilin birinci ayında heç bir layihədən gəlir əldə edilməmişdir. ƏDV depozit hesabının qalığı sıfır bərabərdir;

- İnzibati heyətin əmək haqqı xərcləri 9 500 manat təşkil etmişdir; İşçilərin aylıq əmək haqları 300 - 1500 manat aralığında dəyişir;

- Təchizatçılarla olan bütün əməliyyatlar köçürmə yolu ilə həyata keçirilmişdir.
Əmək haqqı öhdəliklərinin ödənişi növbəti aya saxlanılmışdır.

Tələb olunur:

- a) Memar MMC-nin yanvar ayı üzrə yuxarıda verilən məlumatlar əsasında mühasibat qeydlərini aparmaq.
b) Memar MMC-nin yanvar ayının sonunda dövlət büdcəsi ilə hesablaşmalarını göstərin.

Məsələ 1

həlli

Memar MMC

- a) Yanvar ayı üzrə əməliyyatlar;

Dt. Kapitallaşdırılmış məsrəflər (70 800 / 1.18) Dt.	60 000	10 800
Əvəzləşdirilən ƏDV		70 800
Kt. Kreditor borclar Dt. Kreditor borclar	70 800	
Kt. Bank hesabı		70 800

Dt. Kapitallaşdırılmış məsrəflər	38 000	
Kt. Əmək haqqı öhdəlikləri Dt. Əmək haqqı		38 000
öhdəlikləri	6 460	
Kt. Vergi öhdəlikləri (38 000 x 14%) Kt.		5 320
DSMF öhdəlikləri (38 000 x 3%)		1 140

Dt. Kapitallaşdırılmış məsrəflər (17 700/ 1.18) Dt.	15 000	2 700
Əvəzləşdirilən ƏDV		17 700
Kt. Kreditor borclar Dt. Kreditor borclar	17 700	
Kt. Bank hesabı		17 700

- b) Dövlət büdcəsi ilə hesablaşma:

Dt. Vergi öhdəlikləri (2 600 + 4 450 + 5 320) Kt.	12 370	
Əvəzləşdirilən ƏDV		12 370

Beləliklə, yanvar ayı üzrə əməliyyatlardan Memar şirkətinin büdcədən alacağı təvəzləşdirilən ƏDV) = 10 800 + 2 700 - 12 370 = **1 130**

Məsələ 2 Merkuri

Merkuri fiziki şəxs Hacıyev Faiq Sabir oğluna məxsus kiçik istehsal müəssisəsidir. Müəssisənin, yəni, fiziki şəxsin 2015-ci ilin I rübü üzrə gəlirləri aylar üzrə aşağıdakı kimidir;

Yanvar	8 600 manat
Fevral	7 320 manat
Mart	7 950 manat

F. Hacıyevin işçilərinin vəzifələri və aylıq hesablanmış əmək haqları isə aşağıdakı kimidir (manatla);

	Yanvar	Fevral	Mart
Usta	490,00	490,00	530,00
Fəhlə	240,00	240,00	280,00
Administrator	290,00	290,00	290,00

Bundan əlavə müəssisə təmizlik xidməti üzrə digər fiziki şəxslə xidmət müqaviləsi bağlayaraq, ona aylıq 160 manat ödəniş edir.

Müəssisənin yerləşdiyi obyektin sahibi adi vətəndaşdır və ona hər ay 600 manat icarə haqqı ödənilir.

Tələb olunur:

Fiziki şəxs Faiq Məmmədovun sadələşdirilmiş vergi ödəyicisi olduğunu nəzərə alaraq, 2015-ci ilin 1-ci rübü üzrə hansı növ vergi hesabları verməli olduğunu müəyyənləşdirin və rüb üzrə vergi öhdəliklərini hesablayın.

Məsələ 3

Yanacaqoldurma məntəqəsində sənədlər nəzərdən keçirilərkən məlum olur ki, yanacaq tonla qəbul edilərək, litrlə məxaric olunan zaman ciddi səhvlərə yol verilmişdir. Ona görə də qarşılıqlı eyniləşdirmə aprılarkən mütləq bir ölçü vahidini digərinə çevirmək lazım gəlir. Bir qayda olaraq mayelər üçün normativlərə əsasən onların sıxlığı əsas götürülərək, sənədli təftiş təyin olunur.

Tapşırıq: 1. Yoxlama vaxtı mütəxəssislər hansı tədbirlər həyata keçirir.

Tapşırıq: 2. Müstəntiq sənədli təftişin nəticələri ilə razı deyildirsə, onda qanunauyğun olaraq hansı sənədləri yoxlamaq lazımdır.

Özünüyoxlama sualları

1. Sənədli təftişin anlayışı və hüquqi əsasları.
2. Sənədli təftişin növləri.
3. İlkin təftişin keçirilməsi üçün əsaslar.
4. Təkrar və əlavə təftişin mahiyyəti və əsasları.
5. Kompleks sənədli təftişin təşkili və aparılması.
6. Sənədli təftişin aktının məzmunu və tərtib olunma qaydası.
7. Müstəntiq tərəfindən sənədli təftiş aktının qiymətləndirilməsi meyarları.
8. Sənədli təftişin nəticələrindən cinayətlərin açılmasında istifadə edilməsi.

Referat mövzuları

1. Sənədli təftişin keçirilməsinin faktiki və hüquqi əsasları
2. Sənədli təftiş aktı və ona əlavə edilmiş materiallardan sübut etmədə istifadə edilməsi

Terminoloji tapşırıqlar

“sənədli təftiş”, “ilkin təftiş”, “təkrar və əlavə təftiş”, “kompleks təftiş”, “təftiş aktı”, “yekun akt”, “avizo”, “akkreditiv”, “ilkin dəyər” və s.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası CPM-in 85-86 143-207 –ci maddələri.
2. «Audit xidməti haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu. Bakı 16 sentyabr 1994-cü il.
3. «Mühasibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı 02 sentyabr 2004-cü il.
4. Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin 32-52-ci maddələri. Bakı, 2004-cü il.
5. Q.Rzayev. «Mühasibat uçotu və audit». Bakı, 2002-ci il.
6. Ş.Abdurahmanov, Q.Rzayev. «Məhkəmə mühasibatı». Dərs vəsəti. Bakı, 2005-ci il, səh.105-124.
7. «Auditorlar palatası haqqında» Əsasnamə. Bakı, 1995.
8. Т.М.Дмитрийенко, С.Г.Чадаев «Судебная бухгалтерия (правовая)». Учебник. Москва, 1999.
9. Н.Г.Рогов. «Особенности выявления хищений и строительных организациях». Волгоград, 1976.

MÖVZU 7. Audit fəaliyyətinin əsasları və təşkili

1. Audit xidmətinin mahiyyəti ,yaranması və hüquqi əsasları.
2. Azərbaycanda audit fəaliyyətinin təşkili və aparılması.
3. Auditor fəaliyyətinin formaları və audit rəyi.

1. Azərbaycanca audit fəaliyyətinin inkişaf tarixi və hüquqi əsasları

Auditor fəaliyyətinin çoxillik inkişaf tarixini nəzərə alaraq, Azərbaycan Respublikasında bazar iqtisadiyyatına keçidlə əlaqədar bu kimi sahibkarlıq fəaliyyətinin iqtisadiyyatın inkişafındakı müsbət rolunu qeyd etmək. Müstəqil şəkildə fəaliyyət göstərən auditorlar beynəlxalq standartlara uyğun olaraq iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin yoxlanılmasını həyata keçirə bilər.

Azərbaycan Respublikasında auditor xidmətinin təşkili və onun tənzimlənməsi «Auditor fəaliyyəti haqqında» Qanunun və «Auditorlar palatası haqqında» Əsasnamənin qəbul edilməsindən sonra başlanmışdır. Həmin qanundan, əsasnamədən və beynəlxalq təcrübədən irəli gələrək kursantların diqqətini aşağıdakı məsələlərə yönəltmək lazımdır:

- auditin yaranması, inkişaf tarixi və mahiyyəti;
- Azərbaycanda auditor fəaliyyətinin yaranması, inkişafı və hüquqi əsasları;
- audit yoxlamasının digər nəzarət və yoxlamalardan fərqi;
- auditor fəaliyyətinin iqtisadi sahələrə nəzarət və onların idarə olunmasında əhəmiyyəti;

- auditor kimi fəaliyyət göstərmək üçün qanunda nəzərdə tutulmuş şərtlər və tələblər;
- auditorlar palatası haqqında əsasnamənin 13-cü maddəsinə əsasən, sərbəst auditor və onların təşkilatlarının vəzifələri.

2. Auditor fəaliyyətinin vəzifələri və formaları

- aditor fəaliyyəti sahibkarlıq fəaliyyətinin bir forması kimi;
- auditin formaları, təşkili və keçirilməsinin qaydaları;
- auditor rəyinin növləri və onların hüquqi mahiyyəti;
- audit fəaliyyətinə nəzarət və onun qanunvericilik vasitəsilə tənzimlənməsi.

3. Audit fəaliyyətinin təşkili və nəticələrinin rəsmiləşdirilməsi

Qeyd etmək lazımdır ki, HMO tərəfindən təşkil edilmiş auditor yoxlamasının rəyi ekspertiza rəyinə bərabər tutulur.

Titan telekom

Titan telekom mobil telefonların pərakəndə satışı ilə məşğul olan mağazadır. Mağaza satdığı telefonların bir hissəsinə yazılı zəmanət verir. Zəmanət şərtinə görə 6 ay ərzində telefonlarda hər hansı texniki nasazlıq yaranarsa, mağaza həmin telefonların təmirini öz üzərinə götürür.

2014-cü ilin 1 iyul tarixindən etibarən başlanan zəmanət kampaniyası çərçivəsində satılan mobil telefonların ümumi sayı 80 ədəd olmaqla, zəmanətli satışlardan cəmi 32.000 manat pul vəsaiti daxil olmuşdur. Satılmış hər bir telefonun alış qiyməti 250 manatdır. Keçmiş təcrübə göstərir ki, satılan hər 10 ədəd mobil telefonun 1-də texniki problem aşkarlanır. Hər bir nasaz telefonun təmirinə isə 35 manat vəsait sərf olunacağı proqnozlaşdırılır.

2014-cü ilin 31 dekabr tarixinə qədər nasazlıq aşkar olunmuş mobil telefonların sayı 9 ədəd və onların hər birinə çəkilən təmir xərclərinin miqdarı isə 33 manat təşkil etmişdir.

Təpşırıq

- a) 31 dekabr 2014-cü il tarixi üçün bitən il üzrə zəmanət xərclərini hesablamaq;
- b) Satış, zəmanət öhdəlikləri (qiymətləndirilmiş öhdəlik) və ödənişlərlə bağlı bütün müxabirləşmələri əməliyyat jurnalında vermək.

Məsələ 1**həlli****Titan**

a) 31 dekabr 2014-cü il tarixinə bitən il üzrə zəmanət xərcləri:

Satılmış telefonların ümumi sayı	80
Zəmanət hadisəsi ehtimal olunanların sayı (80/10)	8
Hesablanmış zəmanət xərci, manatla (8 x35)	280

b) Satışın ümumi dəyərini 32.000 manat, SMMD-nin (250 x 8020.000 manat olduğunu nəzərə alaraq.

No.	Əməliyyatın məzmunu, hesablar	Dt	Kt
1.	Pul vəsaiti Satış SMMD Mallar	32 000 20 000	32 000 20 000
	<i>20000 manatlıq mallar 32000 manata nəgd satılır</i>		
2.	Zəmanət xərcləri (bax: a) Zəmanət öhdəlikləri	280	280
	<i>Zəmanət xərcləri və zəmanət öhdəliyi hesablanır</i>		

Ödənilmiş zəmanət xərcləri = 9 x 3 3 manat = 297 manat
Göründüyü kimi, zəmanət xərcləri hesablandığından 17 manat (297 - 280) ödənilməli olur. Deməli, əlavə xərclər yaranır. Bu zaman müxəbirləşmə.

M	Əməliyyatın məzmunu, hesablar	Dt	Kt
3.	Zəmanət öhdəliyi Əlavə xərclər Pul vəsaiti	280 17	297
	<i>Zəmanət xərcləri nəgd şəkildə ödənilir.</i>		

Məsələ 2

Xrom MMC

Xrom şirkəti reklam sahəsində xidmət göstərən bir müəssisədir. Müəssisənin istehlakçıların hüquqlarını qoruyan təşkilatla hüquqi mübahisəsi yaranmış və məhkəmə 3 il ərzində aşağıdakı mərhələlər üzrə davam etmişdir:

31 dekabr 2015-ci ildə:

Şirkət hüquqi mübahisəni uduzaraq qərardan apelyasiya şikayəti vermişdir. Lakin, şirkətin müvəffəqiyyət şansı görünür. Məhkəmə qərarı əsasında gələcək cərimə ödənişinin məbləği 150 000 AZN təxmin edilmişdir.

31 dekabr 2016-cı il:

Məhkəmə ilə bu məsələ hələ də həll olunmamışdır. Təxmin edilən gələcək cərimə ödənişi 200 000 AZN-dir.

31 dekabr 2017-ci il

Nəhayət məhkəmənin qərarı çıxır və şirkət ona kəsilmiş 185 000 manatlıq cəriməni ödəyir.

Tapşırıq

- a) Verilən şərtlərə uyğun olaraq, 3 il ərzindəki müxabirələşmələri vermək;
- b) 31 dekabr 2017-ci il tarixinə bitən il üzrə Maliyyə Vəziyyəti Haqqında Hesabatda və Mənfəət və Zərərlər Haqqında Hesabatda əks etdirilməli olan rəqəmləri hesablamaq.

Məsələ 3

Auditor yoxlamalarının keçirilməsilə əlaqədar təsərrüfat subyekti ilə müqavilə bağlandıqdan sonra ilkin olaraq auditin planlaşdırılması mərhələsi və audit proqramının hazırlanmasına başlanılır. Hər ilin yekununda iqtisadi subyektlərdə auditin aparılması mütləqdir. Müəssisələrdən birində auditor yoxlamasının aparılması barədə müqavilə bağlanmışdır. Auditor təşkilatı ilkin tədbirlər həyata keçirərək, iqtisadi subyektdə yoxlamaya başlamışdır. Yoxlama dövründə vacib olan sübutlar toplanılırdı.

Tapşırıq: 1. Auditin planlaşdırılması hansı nomativlərə əsasən aparılır.

Tapşırıq: 2. Audit yoxlamasının məqsədi və keçirilməsi.

Məsələ 2

Səlahiyyətli dövlət orqanlarının qərarına əsasən keçirilmiş auditor yoxlamasının nəticələrini əks etdirən sənədlər və onların qanunauyğunluğunu izah edin.

Tapşırıq: audit yoxlamasının yekun sənədləri və onların mahiyyəti.

Özünüyoxlama sualları

1. Audit fəaliyyətinin yaranması və inkişaf tarixi.
2. Auditor kimi fəaliyyət göstərmək üçün qanunvericiliyə əsasən tələb olunan şərtlər.
3. Azərbaycanda audit fəaliyyəti və onun hüquqi əsasları.
4. Auditor rəyinin növləri və mahiyyəti.
5. Auditin formaları, təşkili və aparılması qaydaları.
6. "Audit xidməti haqqında" Qanunun mahiyyəti.
7. Audit fəaliyyətinə nəzarət və onun qanunvericilik əsasları.
8. Auditor nəzarəti və yoxlamasının digər yoxlamalarından üstün cəhətləri.

Referat mövzuları

1. Audit fəaliyyətinin beynəlxalq təcrübədə yeri və rolu.
2. Auditor rəyi və onun cinayətlərin araşdırılmasında əhəmiyyəti.

Terminoloji tapşırıqlar

"audit", "daxili audit", "kənar audit", "auditor rəyi", "sərbəst auditor", "auditor təşkilatı", "auditorlar palatası" və s.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası CPM-in 85-86 və 143-207–ci maddələri.
2. Azərbaycan Respublikasının «Audit xidməti haqqında» qanunu. Bakı, 16 sentyabr 1994-cü il (yeni layihə 27 fevral 2017-ci il).
3. «Mühasibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı 02 sentyabr 2004-cü il.
4. Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin 32-52-ci maddələri. Bakı, 2004-cü il.
5. Q.Rzayev. «Mühasibat uçotu və audit». Bakı, 2002-ci il, səh.230-240.
6. Ş.Abdurahmanov, Q.Rzayev. «Məhkəmə mühasibatı». Dərs vəsəti. Bakı, 2005-ci il, səh.130-147.
7. Q.Ə.Abbasov "Mühasibat uçotu".Dərslik,Bakı,2015-ci il.
8. «Auditorlar palatası haqqında» Əsasnamə. Bakı, 1995.
9. Т.М.Дмиртйенко, С.Г.Чадаев «Судбеная бухгалтерия». Учебник. Москва, 1999.
10. Н.Г.Рогов. «Особенности выявления хищений и строительных организациях». Волгоград, 1976.

MÖVZU 8. Məhkəmə iqtisad ekspertizalarının təşkili və keçirilməsi

Seminar sualları

1. Məhkəmə iqtisad ekspertizasının anlayışı, vəzifələri və obyektləri.
2. Məhkəmə mühasibat ekspertizasının predmeti, metodu, vəzifələri və obyektləri.
3. Mühasibat ekspertizası rəylərinin quruluşu, istintaq-məhkəmə orqanları tərəfindən qiymətləndirilməsi və sübut etmə prosesində əhəmiyyəti.

1.Məhkəmə-iqtisad ekspertizalarının anlayışı və hüquqi əsasları

İqtisadi fəaliyyət sahəsində törədilən cinayətlərin ibtidai araşdırılması və məhkəmə baxışı zamanı xüsusi biliklərdən istifadə edilməsi məhkəmə-iqtisad ekspertizalarının təyin edilməsi ilə həyata keçirilir.

Ekspertizanın aparılması Azərbaycan Respublikası CPM-in 97, 264-271-ci maddələri və «Dövlət məhkəmə ekspertizası fəaliyyəti haqqında» (26 yanvar 1999-cu il) AR Qanunu ilə tənzimlənir.

2.Məhkəmə-iqtisad ekspertizalarının növləri,vəzifələri və obyektləri

Məhkəmə-iqtisad ekspertizalarının növlərinə aşağıdakılar aiddir:

- məhkəmə-mühasibat ekspertizası;
- maliyyə-kredit ekspertizası;
- plan-iqtisad ekspertizası;
- iqtisad-statistik ekspertizası;
- iqtisad-texnoloji ekspertiza;
- qiymətqoyma ekspertizası.

Yuxarıda göstərilən qanunda məhkəmə ekspertizası fəaliyyətinə belə anlayış verilir – məhkəmə ekspertizasının təşkil edilməsi və aparılması ilə əlaqədar fəaliyyəti olub, xüsusi elmi biliklər vasitəsilə proses iştirakçılarının hüquqlarının və qanuni mənafələrinin təmin edilməsi məqsədi daşıyır.

Məhkəmə ekspertizası – təhqiqat, ibtidai istintaq orqanının və ya məhkəmənin icraatında olan işin halları barədə informasiya daşıyan maddi obyektlər, hadisələr və proseslər haqqında xüsusi elmi biliklər əsasında aparılan tədqiqatdır.

Kursant və dinləyicilərin nəzərinə çatdırmaq lazımdır ki, məhkəmə-mühasibat ekspertizası ilk yaranan ekspertizalardan biri olub, daha çox təyin olunur.

Qeyd olunanlarla yanaşı diqqəti bəzi məsələlərin həllinə yönəltmək vacibdir:

- məhkəmə-iqtisad ekspertizalarının prinsipləri;
- məhkəmə-iqtisad ekspertizalarının vəzifələri;
- ekspertiza tədqiqatı zamanı tətbiq olunan üsullar;
- ekspert-mühasibin hüquq və vəzifələri;

3.Mühasibat ekspertizası rəyinin məzmunu və sübutetmə prosesində istifadə edilməsi

- ekspert rəyindən sübutetmə prosesində istifadə edilməsi;
- komisyon, təkrar və əlavə iqtisad ekspertizaların təyin edilməsinin əsasları və keçirilməsinin qaydaları;
- mühasibat ekspertizalarının rəylərini hansı hallarda əsaslı hesab etmək olar.

Müstəntiq, ekspert-mühasibi onun verdiyi rəyə aid olan hər hansı bir məsələ ilə bağlı dindirmək hüququna malikdir. Əgər tədqiqatın tam aparılmadığı qənatinə gəlinərsə, onda əlavə ekspertiza təyin edilir.

Məsələ

İbtidai araşdırma zamanı iqtisadi subyektdə mənimsəmə faktının olması müəyyən edilmiş, lakin əvvəllər keçirilmiş təftişin nəticəsində çatışmazlıq aşkar edilməmişdir. Mqstəntiq tərəfindən aparılmış digər yoxlamalar da sənədli təftişin materialları ilə ziddiyət təşkil edərsə, onda belə halları aradan qaldırmaq məqsədilə xüsusi bilik tələb olunduğu üçün ekspertiza təyin olunur.

Tapşırıq: 1. Sənədli təftişin nəticələrini təsdiq etmək üçün hansı növ ekspertizalar təyin olunur.

Tapşırıq: 2. Ekspert qarşısında qoyulmuş suallar cinayət işinin istintaqı ilə əlaqədar olduğundan onların özünəməxsus xüsusiyyətlərini izah edin.

Özünüyoxlama sualları

1. Məhkəmə-iqtisad ekspertizalarının təyin edilməsinin əsasları.

2. "Dövlət məhkəmə ekspertizasının fəaliyyəti haqqında" Qanunun mahiyyəti.
3. Məhkəmə-iqtisad ekspertizasının növləri.
4. Məhkəmə-iqtisad ekspertizalarının keçirilməsinin hüquqi əsasları.
5. Ekspert-mühasibin hüquq və vəzifələri.
6. Komisiyon, təkrar və əlavə iqtisad ekspertizalarının mahiyyəti.
7. İqtisad ekspertizalarının tədqiq edilməsi üsulları.
8. Mühasibat ekspertizaları rəylərinin müstəntiq tərəfindən qiymətləndirilməsi.

Referat mövzuları

1. Məhkəmə-iqtisad ekspertizalarının yaranma tarixi və hal-hazırkı vəziyyəti.
2. Məhkəmə-mühasibat ekspertizasının keçirilmə qaydaları və onun nəticələrinin sübut etmə prosesində rolu.
3. Məhkəmə-iqtisad ekspertizalarının obyektləri, növləri və həll etdiyi məsələlər.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası CPM-in 85-86, 97, 264-271-ci maddələri.
2. «Dövlət məhkəmə ekspertizası fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 1999-cu il.
3. «Məhkəmə ekspertizası». A.Mahmudov və başqaları. Sxəmlər albomu. Dərs vəsaiti. Bakı, 2007, səh.18-25.
4. Q.Rzayev. «Mühasibat uçotu və audit». Bakı, 2002-ci il.
5. Ş.Abdurahmanov. «Məhkəmə mühasibatı». Dərs vəsaiti. Bakı, 2005-ci il, səh.150-170.
6. «Audit xidməti haqqında». Azərbaycan Respublikasının qanunu. 16 sentyabr 2004-cü il.

7. Q.Rzayev. «Beynəlxalq mühasibat uçotu standartları və maliyyə hesabatı». Dərs vəsaiti. Bakı, 2004-cü il.

«Məhkəmə mühasibatı» fənni üzrə əsas terminlərin izahı

Mühasibat uçotunun mühüm əhəmiyyətini nəzərə alaraq, 1590-cı ildə ispan alimi Bartolemeo de Salazio yazmışdır: «Mühasibat uçotu olmadan dünya qəbul olunmaz olardı, insanlar isə bir-birini başa düşməzdilər».

Mühasibat uçotu – təsərrüfat əməliyyatlarının kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərini mövcud qanunçuluqla müəyyən edilmiş sənədlər əsasında, pul və miqdar ifadəsində əks etdirməklə öyrənir və fasiləsiz həyata keçirir. Mühasibat uçotunda bütün əməliyyatlar tam və ardıcıl olaraq yalnız sənədlər əsasında həyata keçirilir. Mühasibat uçotunda əsasən pul ölçüsündən istifadə edilir.

Statistika uçotu – iqtisadiyyatın, elmin, təhsilin müxtəlif sahələrində baş verən kütləvi əməliyyatları öyrənir. Statistika uçotu məlumatları əsasında dövlət idarəetmə orqanları proqnozları müəyyən edir, iqtisadi siyasət sahəsində qərarlar qəbul edir, ölkənin iqtisadiyyatının idarə olunması ilə əlaqədar olaraq konkret operativ tədbirlər görür.

Operativ uçot – idarə, müəssisə, istehsal sahələrinin fəaliyyətinə gündəlik rəhbərlikdə istifadə olunur. Operativ uçot vasitəsilə müəssisənin idarə heyətinə müəssisədə material ehtiyatlarının hərəkəti, məhsul buraxılışının həcmi,

onun alıcı təşkilatlara yüklənməsi və miqdarı, istehsal ehtiyatlarının həcmi və s. informasiyalar daxil olur. Operativ uçot bir sıra hallarda həmin məlumatlara tələbat olduğu vəziyyətdə hazırlanır və təqdim olunur. Bu uçot tələb olunduğu hallarda aparılır.

Sənədləşdirmə – təsərrüfat əməliyyatının müəyyən sənədlərlə əməliyyatın icra olunduğu yerdə rəsmiyyətə alınmasıdır. Sənədləşmə müəssisədə icra olunan təsərrüfat əməliyyatlarının hüquqi şəkildə yazılı icra olunmasıdır. İstehsalat, maliyyə və təsərrüfat əməliyyatlarının sənədlərlə rəsmiləşdirilməsi sənədləşdirmə adlanır.

İnventarlaşma – müəssisənin mühasibat uçotunda əks olunmuş əmlakın faktiki yoxlanması və müəyyən olunması formasıdır. İnventarlaşdırma bütün təsərrüfat əməliyyatlarının və onun düzgün icra olunmasını müəyyənləşdirir.

İnventarlaşma Azərbaycan Respublikasının «Mühasibat uçotu haqqında» 02 sentyabr 2004-cü il tarixli Qanunu və əsas vəsaitlərin, əmtəə-material dəyərlərinin, pul vəsaitinin və hesablaşmaların inventarlaşdırılmasına dair olan təlimat əsasında aparılır.

Qiymət və kalkulyasiya – müəssisələrdə mövcud olan təsərrüfat vəsaitləri və əməliyyatları öz xarakterinə görə müxtəlif məzmunu malikdir. Bütün material və digər göstəricilər pul ölçüsünə çevrilir və bu əsasda müəssisə təsərrüfat vəsaitinin qiyməti onların həqiqi maya dəyərinə əsaslanaraq müəyyənləşdirilir. Qiymətin köməyi ilə müəssisədə mövcud əmlakın bütün çeşidlərinin ümumiləşdirilmiş həcmi müəyyən olunur. Kalkulyasiya hər bir məhsul növü üzrə qiymətlərin müəyyən olunmasıdır.

Məhsulun maya dəyəri isə kalkulyasiya əməliyyatının aparılması ilə müəyyən edilir. Kalkulyasiya latın sözüdür.

Mühasibat balansı – «balans» latın sözüdür, «bislanx», yəni bis – iki, lanx – tərəzinin bir-birinə bərabər iki hissəsi. Bu bərabərlik simvolu 1946-cı ildə keçirilmiş Mühasiblərin Beynəlxalq Konqresində qəbul olunmuş gerbində əks olunmuşdur.

Bununla da iqtisadiyyata balansın bir çox formaları məlumdur. İlk növbədə balans tərtibi mühasibat uçotu balansına aiddir. Mühasibat balansı aylıq, rüblük və illik tərtib olunur.

Aktiv və passiv – balansın iki hissədən ibarət olaraq, cədvəl formasında tərtib olunmasıdır. Balansın mövcud vəsaitlərinin tərkibini və yerləşməsini özündə əks etdirən hissə aktiv, onların əmələ gəlmə mənbələrini əks etdirən hissəsi isə passiv adlanır. Balansın aktivinin yekunu passivinin yekununa bərabər olmalıdır.

İkitərəfli yazılış üsulu – hər bir təsərrüfat əməliyyatı bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan müxtəlif hesabların debetində və kreditində əks olunur. Mühasibat uçotu hesablarında bu qaydada qarşılıqlı əks etdirilmə üsuluna ikitərəfli yazılış üsulu deyilir. Mühasibat uçotunda ikitərəfli yazılış üsulunun vacibliyi müəssisənin mühasibat balansında əmlakın qruplaşdırılması və yerləşməsi metodunun tələbindən irəli gəlir. İkili yazılış üsulunun idarəetmə sistemində böyük nəzarət əhəmiyyəti də vardır.

Müxabirləşmə – təsərrüfat əməliyyatlarının mühasibat uçotu hesabında əks etdirilməsi zamanı həmin əməliyyatın hansı hesabın debeti və ya kreditində yazılmasını müəyyənləşdirmək çox vacibdir. Bununla əlaqədar mühasibat uçotunda yazılış (müxabirləşmə) tərtib olunur.

Konkret təsərrüfat əməliyyatlarının məzmununu və məbləğini göstərən əməliyyatın icra olunması mühasibat hesablarda yazılış adlanır. Belə yazılışın iki forması vardır – sadə (müxabirləşmə) və mürəkkəb.

Sintetik və analitik hesablar – sintetik hesab əmlakın, kapitalın, maliyyə nəticələrinin və s. müəyyən edilmiş növü üzrə təyin edilmiş əlamətlərinə görə ümumiləşdirilmiş məlumatların qruplaşdırılmasına deyilir.

Analitik hesab isə sintetik hesabın daxilindəki şəxsi, material və başqa hesablardakı məlumatları daha təfəsilatı ilə qruplaşdırır.

İlkin sənədlər – təsərrüfat əməliyyatları və onların aparılması üçün rəhbərliyin göstərişini təsdiq edən yazılı şəhadətnamədir. Sənəd sözü latıncadan (documentum) yazılı vəsiqə, şəhadətnamə sözünə uyğun olub, hər bir müəssisədə informasiya sistemini təşkil edir.

Qaimə – materialların buraxılması qaimə vasitəsilə sənədləşdirilir. İki nüsxədən ibarət tərtib olunur. Onlardan biri material buraxanda, digəri isə alanda imza etməklə saxlanılır. Qaimə də hesablaşma əməliyyatını icra etmək üçün əsaslı sənəd hesab edilir.

Tələbnamə – müəyyən olunmuş normadan artıq material buraxıldıqda və bir materialı digəri ilə əvəz etmək lazım olduqda, onun səbəbləri və təqsirkar şəxs müəyyən olunmaqla tələbnamə yazılır. Tələbnamə iki nüsxədən ibarət tərtib edilir.

Əlavə dəyər vergisi (ƏDV) – Azərbaycan Respublikasının ərazisində malların istehsalı, işlərin görülməsi, xidmətlərin göstərilməsi və tədavülü prosesində onların dəyərinə əlavələrin bir hissəsinin, həmçinin Azərbaycan Respublikası ərazisinə gətirilən və vergi

tutulan bütün malların dəyərini bir hissəsinin büdcəyə tutulması formasıdır.

Əlavə dəyər vergisinin dərəcəsi hər vergi tutulan əməliyyatın və hər tutulan idxalın dəyərini 18 faizini təşkil edir.

Yerli vergilər (bələdiyyə vergiləri) – fiziki şəxslərdən tutulan torpaq vergisi, əmlak vergisi, yerli əhəmiyyətli tikinti materialları üzrə mədən vergisi, bələdiyyə mülkiyyətində olan müəssisə və təşkilatların mənfəət vergisi daxildir.

Vergi – dövlətin və bələdiyyələrin fəaliyyətinin maliyyə təminatı məqsədilə vergi ödəyicilərinin mülkiyyətində olan pul vəsaitlərinin özgəninkiləşdirilməsi şəklində dövlət büdcəsinə və yerli büdcələrə, habelə məqsədli dövlət fondlarına köçürülən məcburi, fərdi, əvəzsiz ödənişdir.

Gəlir vergisi – fiziki şəxslərin gəlirlərindən tutulan pul məbləğidir. Azərbaycanda gəlir vergisinin ödəyiciləri respublika vətəndaşları və burada fəaliyyət göstərən, gəlir əldə edən xarici vətəndaşlar və vətəndaşlığı olmayan şəxslərdir (daimi yaşayıb-yaşamamasından asılı olmayaraq). Azərbaycan Respublikasında fiziki şəxslərdən tutulan gəlir vergisinin minimal dərəcəsi 14 faiz, maksimal dərəcəsi isə 35 faizdir.

Aksiz vergisi – aksiz latın sözü olub, accido – mənası, «kəsirəm» deməkdir. Aksiz vergisi dövlət vergisinin formalarından biridir. Azərbaycan ərazisində istehsal edilən, yaxud idxal olunan aksizli mallardan, vergidən azad edilən mallar istisna olmaqla, aksiz tutulur.

Avans – avans fransız sözü olub, «əvvəlcədən ödəmə» deməkdir. Müəyyən edilmiş qaydalara görə, mənfəət

vergisinin avans məbləği müəssisələr tərəfindən hər rübdə, həmin rübün gözlənilən mənfəətin məbləğinin və verginin dərəcəsinə əsasən müəyyən edilir. Avans mənfəət vergisinin məbləği büdcəyə hər rübün üçüncü ayının 15-dək ödənilir. Vergi borcu ödənilmədikdə, bütün dövr üçün gecikdirilmiş hər günə görə köçürülən ödənişlərin 01 faiz məbləğində peniya (cərimə) hesablanır.

Sənədli təftiş – təftiş latın sözü olub, mənası «yenidən yoxlamaq», deməkdir. Müəssisələrin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinə nəzarət etmək və dəqiq yoxlama aparmaq məqsədilə təftiş həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 143.2-ci maddəsinə əsasən, sənədli təftişin nəticələrindən əsasən cinayət işi üzrə sübut toplama vasitəsi kimi istifadə olunur. Sənədli təftiş sənədlərin yoxlanılması və təhlili əsasında aparılır.

Debet – latın sözü olub, mənası «o borcludur» deməkdir. İki hissədən ibarət hesabın sol tərəfidir.

Kredit – latın sözü olub, mənası «borc, ssuda» deməkdir. İki hissədən ibarət hesabın sağ tərəfidir. Hesabların debetində əks etdirilən hər bir təsərrüfat əməliyyatı digər hesabın kreditində öz əksini tapmalıdır və ya əksinə.

Korrektura üsulu – səhv yazının üzərindən xətt çəkilir, yanında düz yazı yazılır və düzəliş haqqında qeyd edilir. Bu üsuldan yalnız hesablarda və ya uçot reyestrlərindən birində olan səhvi vaxtında aşkar etdikdə istifadə etmək olar.

Qırmızı kənar üsulu – səhv yazı xüsusi düzəliş hesabında təkrar edilir. Yazı və hesab qırmızı mürəkkəb və ya qələmlə (karandaşla) yazılır. Qeyd edilmiş həmin yazı

hesablamada toplanılmır, əksinə, məbləğdən çıxılır, bununla da səhv yazı düz yazı tərəfindən düzəldilir.

Audit – «auditor» termini latınca «dinləyici» mənasını ifadə edir. İlk dəfə Romada hesabatlar nəzarət vəzifəsini icra edən şəxslər tərəfindən dinlənilirdi. Belə təcrübə ilə əlaqədar auditor yoxlaması meydana gəlmişdir. Auditor yoxlamasını həyata keçirən auditlərin fəaliyyətini Azərbaycan Respublikasında «Audit xidməti haqqında» 16 sentyabr 1994-cü il tarixli Qanun nizamlayır. Audit xidməti sahibkarlıq fəaliyyəti olmaqla, sifarişçi ilə bağlanmış müqavilə əsasında iqtisadi subyektin təsərrüfat-maliyyə fəaliyyətini əhatə edən mühasibat hesabatı göstəricilərini mühasibat sənədlərini vergi deklarasiyası, maliyyə öhdəliklərini yoxlamaq və digər xidmətlər göstərmək vəzifəsini yerinə yetirir.

Daxili audit – qərb ölkələrinin daha çox istifadə etdiyi auditor nəzarətinin bir formasıdır. Daxili audit idarəetmə nəzarəti sisteminin ayrılmaz və mühüm elementi olmaqla, müstəqil, təminatverici və məşvərətçi fəaliyyətdir. Dünyanın bir çox ölkələrində daxili audit ölkə iqtisadiyyatı üçün məcburi hesab olunur. Daxili audit nəzarət orqanı olmaqla, yalnız müəssisənin rəhbərinə və ya direktorlar şurasına tabedir.

Kənar audit – kənar audit müstəqil, sərbəst auditorlar və ya auditor təşkilatları tərəfindən qarşılıqlı bağlanmış müqavilə əsasında icra olunur. Kənar audit fərqləndirən xüsusi əlamət ondan ibarətdir ki, auditor yoxlaması aparən auditorlar həmin müəssisədə heç bir maraqları olmur. Mövcud qanunvericiliyə görə iqtisadi subyektlə müəyyən kommersion və digər şəxsi əlaqələri olan auditor formalarının auditorları həmin müəssisədə auditor

yoxlaması apara bilməz. Əks təqdirdə, auditorluq hüququ verən lisenziya ləğv oluna bilər. Kənar auditor mühasibat hesabatının düzgünlüyünü obyektiv qiymətləndirmək məqsədilə aparılır.

Auditor rəyi – Azərbaycan Respublikası Auditorlar Palatası tərəfindən 1996-cı il 26 dekabr tarixli qərarla «Auditor rəyləri» milli standartı qəbul olunmuşdur. Səlahiyyətli dövlət orqanlarının qərarına əsasən keçirilmiş yoxlamanın nəticələrini əks etdirən auditor rəyi Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinə uyğun olaraq təyin edilmiş ekspertizanın rəyinə bərabər tutulur. Şərtsiz müsbət rəy, şərti müsbət rəy, mənfi rəy və rəy verməkdən imtina etməklə, öz nəticələrini başqa formada ifadə etmək kimi auditor rəyinin formaları da vardır. Auditor rəyi yekun sənədlərin tərkib hissəsidir. Daxili auditin hesabatı auditor rəyini ifadə edərək, analitik nəticə və təkliflərlə ifadə olunur.

Lisenziya – latın «licentia» sözü olub, «azadlıq, hüquq» mənasında işlədilir. Mövcud qaydalara uyğun olaraq, mühasibat uçotu və maliyyə-təsərrüfat əməliyyatlarının yoxlanmasını həyata keçirmək üçün səlahiyyətli dövlət orqanlarının verdiyi icazədir. Lisenziya malların idxalı, ixracı və eyni zamanda, valyuta vəsaitinin xərclənməsi üzərində dövlət nəzarətinin bir formasıdır.

İqtisadi təhlil - məhkəmə mühasibatının metodudur. Təsərrüfat fəaliyyətində öz əksini tapan destruktiv dəyişiklikləri və iqtisadi uyğunsuzluqları aşkar etmə vasitəsidir. Destruktiv dəyişiklik dedikdə, iqtisadiyyatın normal gedişatı prosesinin pozulması başa düşülür. Hüquqi təcrübədə də iqtisadi təhlildən istifadə olunur. İqtisadi təhlil təsərrüfat sahəsində baş verən qeyri-normal proseslərin

aşkar edilməsində, onların səbəblərinin müəyyən edilməsində, onlara obyektiv qiymət verilməsində mühüm rol oynayır.

Sənədli təhlil – məhkəmə mühasibatının metodu olub, ilkin uçot məlumatlarının mənbəyi olan mühasibat sənədlərinin formalaşması prosesini xarakterizə edən, həmin sənədlərin xarici tərtibatında və məzmununda faktiki halların təzahür olunması xüsusiyyətlərinin retrospektiv tədqiqidir. Sənədli təhlil zamanı yalnız mühasibat sənədləri deyil, qeyri-rəsmi uçot sənədləri də təhlil olunur (əməliyyat uçotu, mühafizə orqanlarının qeydləri, qaralamalar və s.). Cinayətlərin araşdırılmasında sənədli təhlilin əvəzsiz rolu vardır.

İnventar hesabları – bu hesablarda əsasən əmlak və pul vəsaiti uçota alınır, onlar aktiv hesablardır və onların qalıqları həmişə debetli olur, yəni kreditli qalıq olarsa, deməli, hardasa səhv olub, yaxud mənimsəmə halları mövcuddur.

Fond hesabları – müəssisənin fərdi vəsaitinin mənbələrini uçota almaq üçündür. Bura aiddir: «nizamnamə fondu» - onlar həmişə passiv olurlar və axırını saldosu - kreditli olur, əgər debetlidirsə, onda cinayət faktları vardır.

Hesablaşma hesabı – müəssisənin digər subyektlərlə olan haqq-hesab, kredit və hüquq-təsərrüfat əməliyyatlarının uçota alınması üçündür. Onlar həm aktiv, həm də passiv olurlar, haqq-hesabların vəziyyətindən asılı olaraq, balansın həm aktivində, həm də passivində ola bilərlər, onların axırını dəfə saldosu da debetli, ya da kreditli ola bilər.

Balansarxası hesablar – müəssisəyə məxsus olmayan, lakin müvəqqəti onun sərəncamında olub, istifadə edilən vəsaitlərin uçota alınmasından ötrüdür (məsələn, icarəyə götürülmüş vəsaitlər).

Avizo (ital, avizo) – müştəri ilə hesablaşma əməliyyatı

aparmaq barəsində bir bank idarəsinin digərinə göndərdiyi yazılı xəbərdarlıq. Avizoda adətən onun sayı, əməliyyatın tarixi, məzmunu, məbləğ, pulu ödəyənin və alanın adları göstərilir. Akkreditivin açılması, pulun köçürülməsi və s. barədə müştərini xəbərdar etmək üçün bankın müştəriyə göndərdiyi sənədlər də avizo adlanır.

Akkreditiv (lat. «assreditivus» - şəhadətnamə) adlı qiymətli kağız; üzərində adı yazılmış şəxsə kredit mütəxəssisindən (bankdan və ya əmanət bankından) akkreditivində göstərilmiş məbləği almaq hüququ verir.

Adi (normal) əməliyyat dövrü – xammal, material, əmtəə və s. Sərvətlərin alındığı, pul (kapital) qoyulduğu gündən etibarən onların nəticələrinin yenidən hazır məhsula, iş və xidmətə çevrilərək satıldığı dövrdək olan müddətdir.

Cari öhdəliklər – bir il ərzində yaxud adi (normal) əməliyyat dövründə (bu dövr bir ildən çox olmamaqla) ödənişi nəzərdə tutulan alınmış ssudalar, qiymətli kağızlar, verilmiş veksellər və s. öhdəliklərdir.

Bank krediti – bank orqanları tərəfindən təsərrüfat hesabında olan və s. mənbələrdən maliyyələşdirilən dövlət təşkilatlarına, təsərrüfatlararası təşkilatalara və vətəndaşlara müəyyən müddətə əvəzli və geri qaytarılması şərti ilə, qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada verilən pul vəsaiti. Dövlət büdcəsində olan təşkilatlara bank ssudası

verilmir, onların maliyyə ehtiyacları smeta üzrə vəsait hesabına təmin olunur.

Bərpa dəyəri – mövcud vaxtda istifadəsi zəruri olan dövriyyədənəknar aktivlərin mümkün məsrəflərinin qiymətləndirilməsidir.

Beynəlxalq hesablaşmalar – dövlətlərin beynəlxalq əməkdaşlığı prosesində əmələ gələn pul öhdəlikləri üzrə müxtəlif ödəmələrin həyata keçirilməsilə əlaqədar hesablaşmalar. Beynəlxalq hesablaşmalar adətən dövlətlərin bağladığı ikitərəfli ticarət müqavilələrinin nəticəsində yaranan ödəmələrdir.

Dividend – (lat.bölünməli olan).

Depozit - kənara qoyulmuş deməkdir. Müəyyən məqsədlə saxlanmaq üçün bank və ya başqa kredit idarələrinə verilən pul və ya qiymətli kağızdır.

Dotasiya (lat.»dotatio»-bəxşiş, qurban) – aşağı təsərrüfat vahidlərinin və inzibati vahidlərin, müəssisə və təşkilatların planlaşdırılmış və yaxud balanslaşdırılmış itkilərini ödəmək üçün (yerini doldurmaq üçün) nəzərdə tutulan büdcə vəsaiti.

Dövriyyə vəsaitləri (aktivləri) – (bir il ərzində, yaxud adi (normal) əməliyyat dövründə (bu dövr bir ildən çox olmamaqla) istehsalat, tədavül və istehlak sahələrində iştirakı nəzərdə tutulan pul vəsaitləri və digər aktivlərdir. Bunlara kassada və bankda olan pul vəsaitləri, tez satılan qiymətli kağızlar, debitor borcları, mal ehtiyatları, xammal, istehsalı başa çatdırılmamış əmtəə, materiallar, hazır məhsullar, gələcək dövrün xərclərinin cari hissəsi aiddir.

Dövriyyədənəknar (uzunmüddətli) aktivlər – bir neçə il istifadəsi nəzərdə tutulan faydalı aktivlərdir. Bunlara əsas

vəsaitlər, kapital yaxud başqa maliyyə qoyuluşları, qeyri-aktivlər aiddir.

İlkin dəyər — alınması, quraşdırılması və başqa analoji xərcləri də daxil etməklə əmlakın, obyektin əldə edilməsinə çəkilən faktiki məsrəflərdir.

Qeyri-maddi aktivlər — fiziki əsası olmayan, lakin sahibkarların imtiyazı və hüququ əsasında dəyər yaradan dövriyyədənənkənar aktivlərdir.

Qiymətli kağız — təminatlı, adlı kağızdır.

Mühasibat uçotu registrləri — təsərrüfat əməliyyatlarının ilkin uçot sənədlərinə əsasən sistemləşdirilməsidir.

Mühasibat uçotunun hesablار planı — mühasibat uçotunun müəyyən edilmiş əlamətləri üzrə sintetik və subhesablارın məcmusudur.

Mühasibat uçot hesabı — təsərrüfat əməliyyatları haqqında məlumatların və mühasibat uçotunda digər informasiyanın qruplaşdırılması və saxlanması üçün əsas vahiddir. Mühasibat uçotunda sintetik hesab əmlakın, kapitalın, maliyyə nəticələrinin və s. müəyyən edilmiş növü üzrə təyin edilmiş əlamətlərinə görə ümumiləşdirilmiş məlumatların qruplaşdırılmasına xidmət edir. Analitik hesab isə sintetik hesabın daxilindəki şəxsi, material və başqa hesablardakı məlumatları daha təfəsilatı ilə qruplaşdırır. Subhesab qruplaşdırılmış analitik uçot məlumatlarını özündə əks etdirməklə sintetik hesabın bir hissəsidir.

Maliyyə (mühasibat) hesabatı — müəssisənin, idarənin, təşkilatın və başqa təsərrüfat subyektlərinin əmlakının, maliyyə vəziyyətinin, təsərrüfat fəaliyyətinin nəticələrinin və s. istifadəçilər (səhmdarlar, kreditorlar,

sahibkarlar, dövlət orqanları və s.) üçün təyin edilmiş formalarda öz əksini tapa bilən mühasibat uçotunun faktiki və düzgün təsdiq olunmuş göstəricilərinin yekunlarının məcmuudur.

Maliyyə qoyuluşları — səhmlərin, istiqrazların və başqa qiymətli kağızların alınması, başqa müəssisələrə sərmayə qoyulması, borc verilməsi və s. ilə əlaqədar müəssisənin, idarənin, təşkilatın və başqa təsərrüfat subyektlərinin investisiya qoyuluşlarıdır.

Mühasibat uçotunun standartları — bu, Qanunun müddələrinin inkişafı məqsədi ilə qəbul edilmiş münasibət uçotunun aparılmasına dair icbari qaydaları və ya göstərişləri müəyyən edən normativ sənəddir.

Müəssisə əmlakı — müəssisənin dövriyyə və dövriyyədən kənar aktivlərinin məcmuudur.

Təsərrüfat əməliyyatları: müəssisənin, idarənin, təşkilatın və başqa təsərrüfat subyektlərinin əmlakını, kapitalını, öhdəliklərini, onların hərəkətini, maliyyə nəticələrini və ümumiyyətlə maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətini ayırı-ayrılıqda özündə əks etdirə bilən faktlardır.

Uzunmüddətli öhdəliklər: ödənişi bir ildən çox müddətə nəzərdə tutulan öhdəliklərdir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 73-cü maddəsi.
2. Azərbaycan Respublikası CM-in 179, 184, 190-213-cü maddələri.
3. Azərbaycan Respublikası CPM-in 85.4.4, 86.4.4 və 143.2, 85-86, 127, 207.3.1 və 264-272-ci maddələri.
4. Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin 32-52-ci maddələri. Bakı şəhəri, 11 iyul 2000-ci il.
5. Azərbaycan Respublikasının «Mühasibat uçotu haqqında» qanunu. Bakı, 02.09.2004-cü il.
6. Azərbaycan Respublikasının «Banklar haqqında» qanunu. Bakı şəhəri, 16 yanvar 2004-cü il.
7. Azərbaycan Respublikasının «Auditor xidməti haqqında» qanunu. Bakı şəhəri, 16.09.1994-cü il (yeni qanun layihəsi 27 fevral 2017-ci il).
8. Azərbaycan Respublikasının “Daxili audit haqqında” qanunu. Bakı şəhəri, 22 may 2007-ci il.
9. «Dövlət məhkəmə ekspertizası fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu. Bakı, 18 noyabr 1999-cu il.
10. Azərbaycan Respublikasının «Mərkəzi Bank haqqında» qanunu. Bakı şəhəri, 10 dekabr 2004-cü il.
11. Azərbaycan Respublikasının «Valyuta tənzimlənməsi haqqında» Qanunu. Bakı 21.10.1994-cü il.
12. Ş.Ş.Abdurahmanov, Q.R.Rzayev. «Məhkəmə mühasibatı». Dərs vəsaiti. Bakı, 2005.
13. Q.Ə.Abbasov “Mühasibat uçotu”. Dərslik, Bakı, 2015-ci il.

14. R.Fətullayev, İ.İbadov, F.Abbaslı. "Mühasibatlığa dair məsələlər toplusu" Bakı, 2016.
15. Q.R.Rzayev. «Mühasibat uçotu və audit». Dərs vəsaiti. Bakı, 2002.
16. O.R.Rzayev. «Beynəlxalq mühasibat uçotu standartları və maliyyə hesabatı». Dərs vəsaiti. Bakı, 2004-cü il.
17. С.Г.Еремин. Судебная бухгалтеря .Учебник, Москва, 2005 г.
18. С.П.Голубятников, Н.В.Кудрявская. «Основы бухгалтерского учета и судебно-бухгалтерской экспертизы». Москва, 1998 г. Общая библиотека.
19. С.П.Голубятников, А.Я. Селишев. «Основы бухгалтерского учета и судебно-бухгалтерской экспертизы». Москва, 1990 г. Общая библиотека.
20. Т.М.Дмитрийенко, С.Г.Чадаев. «Судебная (провавая) бухгалтерия». Учебник, Москва, 1999 г.
21. Е.В.Гаратовская, Е.В.Призорова. «Организация судебно-бухгалтерской экспертизы следователем». Москва, 1981.
22. Н.Г.Рогов. «Особенности выявление хищений в строительных организациях». Волгоград, 1976 г.
23. С.И.Фленов. «Организация и методика проведение а документальных ревизий». Горьки, 1982 г.
24. Г.В.Хомерки. «Правовые основы банковского дела, денежного обращения и валютного регулирования в России». Москва, 1998 г.
25. Крамаровский. «Ревизия и контрол». М. Финансы и статистика». 1988 г.